

**MUKANDA WA NGENZELA
YA DIDIKUBA
BWA BAKWIDI BALUMA NE BAKAJI
BA MAKOKESHI A BANTU
MU DITUNGA DYA KONGU WA
BUKALENGA BWA CYATA**

Mukanda wa ngenzela ya didikuba bwa Bakwidi Baluma ne Bakaji ba Makokeshi a Bantu mu Ditunga dya Kongu wa Bukalenga bwa Cyata.

BAFUNDI :

Sylvain Lefevre

Edouard Biringanine

Balzac Buzera

Deward Bushala

Jean-Marie Kavumbagu

Mireia Crespo

Marjorie Unal

Sara Pastor

Françoise Timbiri

Chirac Aganze

Lydie Falanga

Saskia Ivens (Experte Genre Externe)

NE DYAMBULWISHA DYA :

Institut für Auslandsbeziehungen

Auswärtiges Amt

European Union

Ifa Institut für Auswärtiges Amt Auslandsbeziehungen

Protection International, 2019

ISBN : 978-2-930539-61-4

EAN : 9782930539614

CIKEBELU

1. NTWADIJILU	9
2. Kusulukaja njiwu	14
2.1. Disulaka dya bwalu budi bunutangila	18
2.1.1. Disulakaja dya makola	19
2.1.2. Disulakaja dya bisumbu bidi mu bwalu ebu	23
2.2. Disulakaja dya ngenzela ya ngongolwelu mu bwalu ebu.	27
2.2.1. Midimu mimanyika ne myanda ya njiwu	28
2.2.2. Dijingulula dya ngenzela idi ifikisha ku njiwu	29
2.3. Disulakaja dya malu a Ditalala ne a mikanu	32
2.3.1. Dijingulula ne disulakaja dya malu a Ditalala	33
2.3.2. Dijingulula ne disulakaja dya mikanu.	35
2.4. Disulakaja dya mafubidila ne makanda adi afumina ku ngenzela yetu ne dicinka dya njiwu.	40
3. Kwenza mikenji ya ditalala / kulongolola ditalala dyenu nwenyu nkayenu ne kukeba ngenyi midimuke ya didikuba.	45
3.1. Mikenji Ya Ditalala Itangila Midimu Yenu	46
3.2. Mikenji Ya Ditalala ya ku Dituku ku dituku	48
3.3. Malongolola a Cimpicimpi Ne A Dyenzeka anyi dipanga kwenzeka.	50
3.4. Kwenza Ngenyi midimuke Ya Didikuba	52
3.5. Ndongolwelu ya Matunga Ya Didikuba	53
3.5.1. Ngenzeli ya matunga a afrika munkaci mwawu.	54
3.5.2. Ndongolwelu ne makalenga bidi ne bujitu bwa dineemesha ne dikuba dya DDH mu Ditunga.	57
3.5.3. Ngenzeli ne mpetu ya bukwa matunga, ya matunga ne ifumina ku bena ditunga kabayi mu myanda ya cididi.	60
3.5.4. Malongolodi a dikuba a mu ditunga :	64
4. MISHINDU YA NDONGOLWELU NE MAKALENGA A DITALALA	68
4.2. Mushindu kayi udi Kucinka Ditalala Dyenu ?	72
5. NKOMENU	78

MPALA A MWANDA

Nganyishi ne disanka dya bungi bwa kufunda kaadyosha ka Mukanda ewu wa ngenzela ya didikuba bwa Bakwidi balume ne bakaji ba Makokeshi a Bantu mu ditunga dya Kongu wa Bukalenga bwa Cyata, mupatula kudi Protection International. Ndi mmfunda bwa bulengela ne mwoyo mujima wa se bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu mu RDC, leelu wa ndaya, badi ne dijinga dya kupeta mikanda milelela ne myakaja idi ibambulwisha bwa kukolesha bya bungi didikuba dyabo ne Ditalala bwabo mu mudimu wabo wa bwacya bwila. Mifunu idi mivule idi yenzeja dyakwila dya makokeshi a bantu mudimu wa lutatu ne njiwu mu RDC. Bushuwa, makokeshi ne madikadidi a muntu ne muntu adi matwa ku makasa ku dituku ne dituku. Ku luseka lwa kudi diba dipatuka, mvita ya bingoma ngidi mfuki wa ntupakanyi bungi kabuyi kubala myenza kudi bisumbu bya mvita ne kudi makanda a ntalaja nsombelu a mbulamatadi. Bakwidi balume ne bakaji, bansonga ba bisumbu bisonolodi bya bena mwabo pamwe ne batangalaja ba ngumu bacidi amu babatacisha, babafunyina, babakwata ne babeela mu buloku kapayi bwalu, babaswikidila bibawu, babenzela malu makandakola ne pamwapa babashipa. Misangu mivule, nsombelu wa dipanga dinyoka udi upesha benji ba ntupakanyi aba mutu mukole bwa batungunuka ne bwenzavi bwabo kabayi bapampakaja anyi kabayi bateka kumpala kwa tubadi.

Ndi mumanya kukadi mafuku mapita mulongulungu ne ndi mvuluka mudimu udi ndongolwelu wenza popamwa ne bakwidi ba makokeshi a bantu.

Kacya bitwadija ku cidimu cya 2010, Protection International udi wambulwisha Lupitadi lwa Panzi lundi ndombola ne Fondation Panzi mu citupa cya dikolesha dya ngenyi ne mamanya adi atangila dikuba ne nsombelu wa ditalala wa bena ndongolwelu eyi ibidi.

Kwena mudimu ne Protection International nkambulwisha bapeesha bujitu bwa mpangu betu bwa kwikalabo bendakana misangu mivule myaba ya kulekule ya munda mwa ditunga bwa kulombola bilenga didikuba dyabo ne nsombelu wabo wa ditalala. Kabidi, Fondation Panzi ne Protection International mbapatula meji a kwasa cikongu bwa kusangisha bakwidi ba makokeshi a bantu ba Kivu wa Kwinshi (Sud Kivu) ne kukolesha ngenyi midimuke yabo ya didikuba mu dikwacishangana.

Ndi ne disanka dya se Mukanda wa Dikuba wikala mwakaja ne mwakanyine ku mwanda wa RDC, ne wikala mwandamuna mu kiswahili, kikongo, ciluba ne mu lin

gala, myakulu minene inayi ya ditunga. Cidi cipita kulengelela kabidi mu Mukanda ewu cidi dibwejamu dya mwenenu wa bwena mulongu bwa mukaji ne mulume, difila bujitu ku dikuba dya bakaji bakwidi ba makokeshi a bantu ne ku majinga masunguluka abo. Bidi bileja patooka busunguluke bwa njiwu idibo nayi mu mpala mwabo ne dijinga dya kuyakula bilondeshele mwenenu mushilangana.

Dikolesha ngenyi ne mamanya ya bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu mu kabujima didi lwendu lula. Bu mudibi byumvwija mu Mukanda ewu wa Protection, bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu badi ne cya kupita kushindamina ki amu pa disulakaja nkwacilu wabo wa mudimu ne njiwu idibo mwa kupe-takanangana nayi, pamwe ne dyenza dya malongola, dya cisumbu cya mikenji ne ngenyi midimuke ya didikuba myakanyina nsombelu wabo, kadi kabidi kutwadija dikudimuna dya ngenyi dyavwa kubafikisha ku dikudimuna kakese kakese ngenzela ne byenzi byabo.

Patwikalaku diswa dya kutungunuka bwa kwakwila makokeshi a bantu nansha mikanu ne mabambakaja biikala kooku, bidi bikengela kumanya mushindu kayi udi kwenza ne kwandamuna bwa kutungunka ne mudimu wa mushinga mukole ewu kabiyi bya kupetangana ne njiwu.

Munganga Denis Mukwege

Mwashi ne Muludiki wa Lupitadi lwa Panzi
Mulombodi wa Fondation Panzi

Prix Nobel wa Bupole 2018.

Cifwanyikijilu cya nkudi :

Cisumbu cya PI RDC cyasungudi cifwanyikijilu cya nkudi bwa kuleeja didikuba ne mudimu wa DDH. Kudi mafwanangana kampana adi mwa kwikala pankaci pa cifwanyikijilu cya nkudi ne mudimu wa DDH.

- Bupole ne lutulu : nkudi udi ufwanyikija bupole, udi ne bujitu bwa buloba bujima ne dipanga bwakanyine bwabu pa nyima pende.
- Kaneemu ne cilejelu cya ngikadilu : nkudi udi nyama udibo banemeka, wa meji, udi mwa kwakana ne nyungulukilu wende.
- Didikuba : cizubu cidi cifwanyikija didikuba ku mikanu.
- Bituulu ne nsombelu wa matuku mavula pa buloba : cilejelu cya cisumi, mwoyo mukole ne bukole. Nkudi udi udinemeka ne utabelela ku dyakalenga dyende bwa kumona mwa kutungunuka ne lwendu lwende.
- Ndubidilu wa bwakanangane bwa bakaji ne balume : nkudi udi cifwanyikijilu cya mudimu wa balume bu mudi wa bakaji bakwidi ba makokeshi a bantu.

1. Ntwadijilu

Kukadi mpindyewu bidimu dikumi bidi Protection International mupatula Mukanda wenda Mupyamupya wa Dikuba (NMP). Nansha bu mucidiwu ne bujitu too ne ku leelu, malu adi munda mwawu adi mwa kumweneka pa kutangila bu a patupu ne pamwapa bidi lutatu bwa bakwidi balume ne bakwidi bakaji (DDH) bwa kumbaja ngenyi ne njila ya ngenzeli mileeja ndongolwelu wabo. Kabidi, NMP ki mmubweja mu kabujima kawu bidi bitangila bwakanangane bwa bakaji ne balume anyi bidi bitangila dimanya dya ngikadilu wa DDH. Divuluka bujitu bwa malu aa didi didyunda munda mwa ndongolwelu idi ikwata mudimu pa dikuba dya DDH ne munkaci mwa DDH, mudi DDH ba mu RDC.

Biilo bya Dikuba bya PI mu RDC (BP-RDC) bivwa byasa ku Bukavu kukadi mpindyewu bidimu citeema, bangabanga ne kumwagalabi ku Goma mu cidimu cya 2016. BP-RDC mmbimonamona myanda mivule mu dyambulwisha dyabi dya ndongolwelu ya bena ditunga bakena mu malu a cididi ne mu mudimu wadi wa dikolesha ngenyi ne mamanya abo ku Kivu wa Kwinshi (Sud Kivu) ne ku Kivu wa Kulu (Nord Kivu). Nanku, muvubi bipatula kudi dicinka dya mudimu wa PI dyenza pankaci pa kaswabanga 2017 ne lwabanya nkasu 2018¹, divwa dileeja ne bivwa bipita bulenga bwa BP-RDC byakaja dimanya dyabi ne dimonamona malu dyabi. Mukanda ewu mmupatuka diba dyakane.

Bushuwa, dicinka edi dya pambelu ndileeja patooka ne mudimu wa PI mu RDC mmwambulwisha badibo bawenzela buludi (bya bungu bantu, ONG ya mu ditunga ne DDH) bwa kwenzabo mudimu kabayi ne bowa bwa bungu ne njiwu mikesa nansha mudi nyungulukilu wa pa luseka munyanguka. Bantu bela nkonku pa mwanda ewu bumvwiji ne baleeji mushindu kayi ndongolwelu eyi mmishintulula ngenzeli wabo wa mudimu, wa kumanyisha ngumu, wa kwenza ngendu ; byamu ne mamanya mapiluka bbidbo bakwata nabi mudimu, pamwe ne dilongolola dya biilo byabo.

¹ Protection International : Evaluation of Impact and Internal Organisation. Our Past and Present as Building Brick Towards Our Future. Final Evaluation Report, in Tension, 28 mars 2018.

Cidi ne bujitu menemene ncyā se bavule mbumvwija mushindu udi malonga ne dibakankamija bivwa bibambulwisha bwa kudyumvwabo basangale, basomba ku maci talalaa ne betekemena bya bungu ku mudimu wabo. Bu mumvwiji Dr Mukwenge, mwashi wa Fondation Panzi, « dikuba didi kabidi nshintulukilu wa ngikadilu ne ngenyi : kwikala ne divulguka dya cyonso cidi mwa kutufikila anyi kufikila aba batudi tukwata nabo mudimu, kwikala badilongolola bilenga bu bikalabi mwa kufika. Cisumbu cyanyi ne meme mwine tudi tumvwa nshintulukilu awu ne mbitwambulwisha bwa katwikadi menemene ne dipampakana, ne disumpakana too, ne bwa kwenza mudimu byakane ».

Bwa cinganyi dikonkonona dya mukanda wa dikuba ?

Nansha mudi mudimu wa PI mu RDC mwambulwisha bisumbu bivule bya DDH bwa kutungunuka ne ngenzela yabo ya didikuba, dilonga dyenza ku dilomba dya PI pa majinga a dikuba bakaji bakwidi ba makokeshi a bantu ku Kivu wa Kulu ne wa Kwinshi, ndivwa kutekesha dicinka edi.

Bakaji DDH apa mbangacibwa bu bakwidi bakaji ba makokeshi a bantu ne aba badi bakwila makokeshi a nshindamenu, badi banemesha makokeshi a bakaji ne bobumwe bwa bulume ne bukaji, badi kabidi bakaji badi bakwata mudimu mu myanda idi itangila makokeshi a bantu ne madikadidi a nshindamenu, bobo nkayabo anyi popamwe ne bakaji bakwabo mu bitupa byonso bya matunga a buloba bujima².

Dilonga edi dyaleeji ne bakaji kabavwa ne bidi bikengedibwa bikumbana bwa kukimina mifunu mivule ya didikuba ivwa ibamwenekela, ne disumpakana dya kubandisha bwakanangane bwa bakaji ne dikuba dya bakaji mu citupa dya dyakwila DH divwa dimweka bu cifidi cya patupu. Nansha didifila dya bakaji bakwidi ba makokeshi a bantu dikalaku dya bungu mu bidimu bya ndekelu ebi, bwalu bwa bwakanangana bwa bwa bakaji kabwena bwangata ne mushinga mu ndongolwelu ya dyakwila DH. Bakaji bakwidi ba makokeshi a bantu badi kumpla kwa njiwu ne mifunu ya pabwayi ya didikuba, ne dipanga dya ngenzela myakana ya dikuba bwa kubikimina didi dibapeesha mafubidila³.

---

2 Lwapolo Iwa Mwenji wa milubu wa pa bwenda pa mwanda wa bakwidi ba makokeshi a bantu, A/HCR/16/44, matuku makumi abidi a tshiswa munene tsha 2010, <https://undocs.org/pdf?symbol=fr/A/HRC/16/44>

3 Dilonga dishindamena pa majinga a dikuba bakaji bakwidi ba makokeshi a bantu ku Kivu wa Kulu ne wa Kwinshi, Protection International, Ciswa munene 2018.

Ku ndekelu, mudimu udi PI mwenza popamwe ne bena ditunga bakena mu cididi bwa dineemesha dya diyi dipangadika pa dikuba dya DH ku Kivu wa Kwinshi didi dilongesha malu mavule. PI mmufila dikwacisha dya bujikuluji ku difunda diyi edi, ne mmwenza mudimu munene wa bulumbulwidi ne dikankamija cisumbu cya Basungula ba mu Cimamwenda wa bukalenga bavwa bangata diyi edi mu byanza. Dyodi edi divwa ditwa cyala dimwangalaja kudi Nguvena mu lwishi 2016. Diyi edi diyi dya mbedi mu Kongu ne dikala cilejelu bwa mpolovense mikwabo ya ditunga bya ditunga, bwa diyi dya ditunga ne bwa matunga makwabo a citupa cya buloba bwa Afrika⁴.

Tubingila twonso etu twafikishi ku dikonkonona dya NMP ne kumwakaja bilondeshela mwenenu wa RDC, pa kubwejamu dyandamuka dya ngenzela yetu mwenenu wa Ditalala ne didikuba bya DDH. Mukanda ewu udi kabidi wangata ne mushinga dyandamuka dya meji a PI pa bidi bitangila Ditalala ne dikuba dya DDH munda mwa bidimu bya ndekelu ebi. Meji aa mmavudija kudi mudimu wetu wa dishindikija DDH mu dikolesha dya ngenyi ne mamanya abo pa bidi bitangila Ditalala ne didikuba, pamwe ne dishintakaja ngenyi ne ndongolwelu mikwabo idi ikwata mudimu amu pa bwine bobu bwalu ebu. Mukanda ewu udi ne dijinga dipita bunene dya kubweja atooka mwenenu wa Ditalala kudi bakaji, mmomumwe ne mwenenu udi mumunya ne ufunyina mishindu yonso ya bukalenga idi mfuminu wa mishindu mivule ya kansungansunga kenzela bakaji bilondeshele bukaji bwabo ne disunguluja dyabo dya bwakanangane bwa bakaji, kabidi bwa mulongu udibo nawo mu nsombelu wa bantu cisa, ngenyi ne mamanya abo, luseka ludibo batangi-ja bukaji bwabo, bwena-mwabo bwabo anyi mishindu mikwabo ya ditekangana pa luseka mu nsombelu wa bantu⁵.

---

4 Lwapolu Iwa Focus. Bididi bya mbulamatadi bwa Dikuba dya bakwidi ba makokeshi a bantu : mifunu ya mafuku aa ne ngenyi mijima, Protection International, 2017.

5 [ICT's for Feminist Movement Building](#), Activist Toolkit, JASS (Just Associates), Women's Net and Association for Progressive Communications (APC), 2015.

Mwenenu wa PI wa dikuba mwakaja ku bwalu bwa DDH mu Ditunga dya Kongu wa Bukalenga bwa Cyata.

Kwakwila makokeshi a bantu mu Ditunga dya Kongu wa Bukalenga bwa Cyata, mudi makokeshi ne madikadidi a muntu ne muntu matwa ku makasa, kudi bwalu bwa ngelakanyi. Mvita ya bingoma ivwa ne ntupakanyi ya bungi, bangabanga kudi makanda a ditalaja a mbulamatadi, pashisha kudi bisumbu bivule bya mvita bikena bya mbulamatadi. Bantu aba ke benji ba binyangu kabukabu bya cikisu benzela bena ditunga bakena mu myanda ya cididi, nangananga dishipangana ne dyangata bakaji ku bukole, ba bungi kabayi bapeta dinyoka. Babulukyanganyi balume ne bakaji, batangalaji ba ngumu, balwanginyinyi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu nanyi banyishi ba bukalenga bwa cyata badi bidikija kumanyisha ne kubenga ntuapkanyi eyi badi bapetangana ne bijikilu bivule, eku bamfumu ba bukalenga bwa ditunga bakeba mwa kubakangisha mukana. Budikadidi bwa bumanyishi ngumu ne bukokeshi bwa diyipeta adi makeepesha. Bamfumu badi batungunuka ne dikandika ne dijikila bisangilu bilongolola mu bupole ditalala kudi ndongolwelu yikena mu malu a cididi, nangananga bisumbu bidi bibenga dinyanguka dya nsombelu wa cididi ne wa masungula. Kabidi ,bakaji badi bapeta njikilu ya pabwayi ne myakanyune bumuntu bwabo. Bupela, bibidilu bya bankambwa ne kansungansunga bidi bidisangisha ku njikilu ifumina ku cididi ne ku ditalaja dya ditunga. Bipicilapu, mifunu misanga ya balume ne bakaji, mifunu idi bakaji bapetangana nayi idi mikala ya dibatacisha bwa kubangata ifikisha too ne ku dibangata ku makanda, dipanga dya bidi bikengela bwa kwenzabo mudimu wabo, tunsungansunga tufumina ku bibidilu bya bankambwa pamwe ne tubadiwula ne dibaleeja mu bimfwanyi bipeepeji⁶.

Mwenenu wetu udi mushindamina pa bulenga bwa kwibakila pa ngenzela idi kooku ya DDH ; pa dimanya dya dishilangana dya majinga abo ne masulguluja ; ne pa divulguka dya se bulongolodi bwa ditalala ne dikuba budi bumvwangana. Ditalala ne didikuba dya DDH kadyena amu ditangila DDH bobo nkayabo. Bobo aba badi munda mwa cikongu cya bantu anyi cya ndongolwelu mudi badi mwomu bakokangana, batwa nkanana, anyi bakankamijangana, mmalela adi ashindika citupa cya njiwu idi DDH bapetangana nayi. Tudi twela meji se ntungunukilu wa dikolesha ngenyi ne mamanya udi cya kwikala ntungunukilu wa munanunanu, bu

mudi ne cya kwikala bulongodi bwa ditalala. Mu ngumvwilu ewu ne bu mudi Dr Mukwenge mwamba kulu eku, ntungunukilu ewu kena mwa kushindamina amu pa dyenza malongolola, mikenji anyi ngenyi midimuke ya didikuba, kadi kabidi pa dishintulula dya ngenyi ne byenzedi didi difwana kufikisha ku dishintulula dya ngenzela ne ngikadilu bya DDH pa bidi bitangla bulongolodi bwa ditalala ne dikuba.

Dyakaja dya mukanda didi dya mu ngenzela ne dipepela mu dyenzela. Didi dinamina pa malu manshindama a bulongolodi bwa ditalala ne dikuba. Mukanda udi mwinamina pa disulakaja dya njiwu, pa dilongolola dya mapangadika ne ngenyi midimuke ya ditalala ne dikuba, ne pa bulongolodi bwa ndongolwedi budi butangila ditalala. Bwa ngumvwilu dya ngenyi mifwakakaja ne ngenzela mileeja, tudi babiteka mu cilejelu cilelela cya ndongolwelu mu RDC cyatuludika mu mukanda mujima ewu. Bwakanangane bwa bakaji budi bubweja mushindu mucyamakana mu tutupa twonso twa mukanda ewu.

---

⁶ Dilonga dishindamina pa majinga a dikuba bakaji bakwidi ba makokeshi a bantu ku Kivu wa Kuulu ne wa Kwinshi, Protection International, Ciswa munene 2018.

2. Kusulukaja njiwu

Cipacila cyetu mu citupa eci cijima cya mukanda cidi cya kunupesha⁷ bidi biken-gedibwa bwa kwenza disulakaja dya njiwu, ne katupa aka kadi kaswa kumwija meji mela a disulakaja edi. Dyumwija dya myaku misunguluka ne ngenzeli didi dyenda popamwe ne dyumwija dya cilejelu cishindike cya disulakaja dya njiwu mu tutupa tujima twa citupa eci, kabidi ne bwa dilongolola dya mikenji ne ngenyi midimuke ya ditalala ne ngeni ya dikuba (Citupa 3, tutupa 3.1., 3.2., ne 3.4.). Tudi twangata cilejelu cifwanyikija mu lungenyi cya ndongolwelu wa bakaji bena Kongu ne tucidikijila ku ngenzeli wa disulakaja dya njiwu. Manyayi ne bilejelu bifila kabyena mpwilu anyi bicincimika. Bidi byambulwisha amu bwa kufwanyikija ngenzeli.

DILEEJA DYA NDONGOLWELU MUFWANYIKIJA MU LUNGENYI.

Cikongu cya Bakaji badi balomba dinyoka dya benzavi ku Kivu wa Kwinshi (CFCISK) cidi nsangilu wa bakaji badi balwishakaja bwa dinemesha dya makokeshi a mukaji, biilo byaci bidi byasa ku Bukavu. Nsangilu udi ne bakaji 20 badi benzamu mudimu, bakaji 15 badi bafucibwa ne bakaji 5 badimu ku budiswilla. Nsangilu udi wambulwisha bakaji badi kabayi ne kantu ne aba badi bangacibwa ku makanda kudi balume. Udi ne bukenji bwa dilengeja nsombelu wa makokeshi a bantu ne dibambulwisha ne manyi bwa mudimu, ku dimanya dya meyi ne mikandu, dyakajulula ngenyi yabo ne nsombelu mu bantu pamwe ne malongesha bwa kukumbaja majinga a bakaji badi ne makokeshi a bantu madyatakaja ku makasa mu citupa eci cya Kivu wa Kwinshi.

Ne disumpakana dya kufikila ku bipacila byaci, bya dikuba ne dibandisha dya makokeshi a mukaji, nsangilu udi ne malu mashilashilangana adiwu wenza adi atangila dyambulwisha dya dimanya meyi ne mikandu ne dya difunda ne diya kufikisha cilumbu ku tubadi, dyakajilula ngenyi ya bakaji badi bamona kanyawu ka dibangata ku makanda, mudimu wa dikolesha bisumbu ne binsanga bya bakaji. Mudimu wa dyakwila ne disonsolola.

⁷ Mu mukanda ewu mujima, mupinganyi 'nu' (vou) udi umwija mubadi mulume, mubadi mukaji anyi babadi ba mukanda ewu nansha mwikala muntu, ndongolwelu anyi cinsanga.

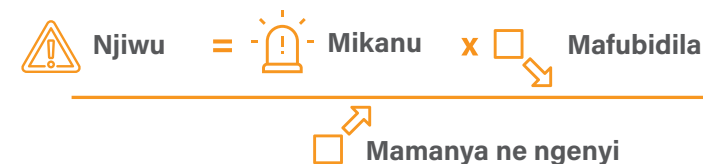
Tutupa tushilangane twa mukanda netunuludika mu bipungu bidi bilonda ebi :

- Disulakaja dya bwalu bwine (Citupa 2, katupa 2.1).
- Dijingulula dya midimu ne ngenzela idi ipetesha njiwu (Citupa 2, katupa 2.2).
- Disulakaja dya binyangakaji bya ditalala ne mikanu (Citupa 2, katupa 2.3).
- Dijingulula ne disulakaja dya mafubidila ne makanda enu (Citupa 2, katupa 2.4).
- Dicinka dya njiwu (Citupa 2, katupa 2.4).
- Difwikakaja ngenyi pa mapangadika a ditalala ne ngenyi midimuke ya didikuba (Citupa 3).

Katupa konso kadi ntungunukilu wa lungenyi ludiku kalondela. Cipeta necikala cifwanyikijilu mu kabujima kaci katangila :

- njiwu yenu ne mikanu ;
- difumina dya njiwu ne mikanu ;
- mafubidila ne makanda enu bwa kujikila njiwu eyi ne mikanu ;
- bunene ne bungi bwa njiwu inudi nupetangana nayi ;
- bulongolodi ne mapangadika a ditalala ne mishindu midimukila ya dikuba bwa kuyijikila.

Bwa kumvwa byakane lwidi lwa dilondangana dya bitudilu ebi, tutangila bangab-anga mfwanyikijilu wa mudi njiwu :

Mfwanyikijilu ewu udi uleeja ne njiwu idi momumwe ne mikanu, mivudija ku mafubidila ne myabanyina ku makanda. Cya mpalampala cidi mwa kushindika ncyase, padiku kakuyi mikanu, kakwena njiwu nansha. Ngikadilu ne bunene ne bungi bwa njiwu bidi bidiswika buludi ku mikanu. Pashisha cifwanyikijilu eci cidi kabidi cileeja ne diditeka mpala ku mpala ne njiwu didi dilondeshela mafubidila ne makanda, mbwena kwamba se mafubidila, makanda anyi bidi nabi bantu nansha ndongolwelu bwa kujikila njiwu ne mikanu. Mafubidila adi avudija diditeka mpala ne mpala ku njiwu, eku paku makanda adi adikepeesha.

1. Mikano idi iwila pambelu pa ndongolwelu wenu. Idi pamutu pa bwalu bwine ne idi mu citupa cya bwalu mene ebu. Ke kayi cipungu cya mbedi cya disula-

kaja dya njiwu cidi dilonga dya bwalu bwenu. Kadi, ngenzela yenu ya ku dituku ne dituku mu mudimu wenu anyi mu diba dinudi badikadile pamwe ne midimu ya mu ndongolwelu yenu bidi bikudimuna ngikadilu ne bunene bwa njiwu idi mu mpala mwenu. Nanku, bidi bikengela kujingulula ngenzela eyi ya bwacya bwila bwa kmanyanya mwa kuyishintula anyi kuyitungunuja bwa kukeepesha dip-etangana ne njiwu. Bidi bikengela kabidi kulongolola nsombelu wenu wa ditalala mu myaba yenu ya midimu bwa kumona mwa kuyikumbaja mushindu wa kakuyi njiwu.

2. Pashisha, mu cipungu cibiidi, mbwa kujingulula ne kusulakaja mikanu inudi bapetangana nayi ne njiwu idi cipeta cya mikanu (mbwena kwamba ne njiwu idiku bwalu mikanu idikooku).

Mikanu idi mwa kwikala ifumina ku bwalu bwine bwalabaja ku mudimu wenu (cilejelu bwalu bubi bwa ditupa ku diyi anyi diyi dikala dikeepesha makokeshi a bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu), kadi idi mwa kwikala kabidi ifumina ku nyungulukilu wenu wa mudimu ne ku mudimu mena unudi nukwata (bu cilejelu kumpanyi wa tubanda udi ukanyina mu mpalampala muludiki mulume anyi mukaji wa ndongolwelu udi utwa nkanana ku umwa wa ku mpangu yenda). Mikanu ya buludi idi ifumina nangananga kudi batudi nabo mu myaba ya mudimu. Bobo aba bad batukandika bw akwenza citudi twenza, bwalu mudimu wetu udi ubengangana ne dyakalenga dyabo ne bipacila byabo. Mikanu idi buludi idi midiswika ku badi mu nyungulwilu wetu wa mudimi. Badi baswa kutukandika bwa kwenza citudi twenza eci bwalu mudimu wetu udi ubengangana ne malengela abo ne bidibo bipacila. Mikanu yonso idi buludi idi ne kudiyi ifumina ne mfuminu wayi udi kampanda kansanga, (muntu, bwena mbulamata, cyapu, ne bikwabo) udi ne meji a kunwenzela bibi. Ngenyi midimuke idibo nayi ya kunukandika bwa kanwenji cinudi nwenza idi ifikishisha anyi ku myanda mibi ya ditalala, anyi ku mikanu ya ditalala dyenu. Cipacila ncyu kujingulula mfuminu wa mikanu, bipacila byayi, nbimanyinu byayi ne ngelanganyi se idi mwa kwenzeka. Ke cidi cikumbanyine bwa kupeta meji pa bidi bitangila mikanu.

3. Cipungu cisatu cidi kabidi pa binyagi bya ditalala. Binyangi bya ditalala kabye-na bimweneka too mu citupa cya njiwu, kadi kudi mushindu wa kuyangata bu bimanyinu bya ditalala. Binyangi myakula, idi itangila mudimu wenu, idi mitangila menemene mikanu ne mfuki wayi. Idi kabidi itangila bwalu bwine. Kadi binyangi ya Ditalala minene (cileejelu, kujimija nsapi) yoyi kayena mitangila buludi mikanu too. Apu, idi itangila kabidi Ditalala dyenu (mbwena kwamba se meme mujimija nsapi anyi, kampanda udi mwa kuyangula ekubwelaye mu biilo byanyi).

4. Mu cipungu cinaayi, nenutangila pabwipi mafubidila ne ngenyi ne mamanya enu, nubisangisha ku mikanu idi minwindila.

5. Bamana kwenza byonso abi, nudi mwa kucinka bunene ne bule bwa njiwu inudi nayi ne kuyiteka mu mulongo bilondeshele mushindu udiye milondangane. Bwa nanku, tutangilayi bonso pamwe byonso bidi mu cifwanyikijilu (mmomumwe ne mushindu udi mukanu mwa kwenzeka, cipeta cya mukanu, mafubidila, ngenyi ne mamanya byenu). Ncipungu cya ndekelu cya disulakaja dya njiwu, kunwabangila bwa kwangata mapangadika a Ditalala ne ngenyi ya dikuba (mu cipungu cisatu).

Mapangadika a Ditalala neilwisha musangu umwe mafubidila, ngenyi ne mamanya ne akudimuna mafubidila mu ngenyi ne mamanya ne akolesha ngenyi ne mamanya bikadi bidyanjilaku.

Mikenji ya dihindama kayena ilwisha buludi mikanu too, mbwena kwamba ne ku lwidi lwa se muntu udi ukwenzela bubi. Idi amu mwa kukeepesha didifila ku mikanu, pa kukoleshela bena cinyangu bwa kabakumbaj mukanu wabo (cileejelu ku diteka dya bijikilu anyi byamu bya kutentekela nabi mu biilo byebe), anyi pa kukeepesha cipeta cya mukanu mowo mwenzeka (cileejelu piikala muntu mubwela ku makanda mu biilo byebe bwa kukwiba mikanda ya malu manene, kadyakufikila ku dibala bidi bifundamu too pikala yoyi eyi mikuba ne muteeka mu bishiferi). Ku luseka lukwabo, mishindu ya ngenyi ya dikuba idi ipacila kwikala ne cipeta buludi pa mikanu pa kukolesha cididi bwa bena cinyangu.

Lungenyi ludi kooku ludi lwa dikebulula mishindu ya kudyundisha mwaba wa mudimu pa kufuka ngenyi idi itangila badi mfuki wa mikanu. Ebi bidi byeyemena pa bwalu bwine, balu neujooja mushindu udi mudimu weba udi ne cipeta pa bipacila ne pa bidi bilengelela ba mambala ne newela meji ku ciudi mwa kwenza bwa kutekesha bine abi. Pibicilapu, neuteeta kabidi mwa kupatula mamanya eba bwa kumanya mafubidila a benji bena cinyangu bwa kujikila ngenyi yidibo nayi ya kwenza bubi.

2.1. Disulakaja dya bwalu budi bunutangila

BIPACILA BYA DILONGA

- 1 Kumvwa bwa cinganyi mbimpe kusulukaja badi mabwelakana a nyungulukilu mu mudimu kadi udi utangila Ditalala, ne bwa cinganyi mbimpe kubwejamu mwenenu mushilangane wa bwena mulongo
- 2 Kulonda mishindu ya ngenze-lu mishilangana ilondeshela bwa kusulukaja bwalu bwine ne badibo ngenyi butangila
- 3 Kumvwa bwa cinganyi mu bwalu ebu, cikudimuka. midimu ne bitudi twenza bidi bijula nkanana

MIKENJI MINENE

- 1 Batanini nyonso ya bankento ke salaka kisalu ya kutanina ba inswa ya muntu lenda kutana na bigonsa, kansi batanini nyonso ve ya bankento ke kutanaka na bigonsa ya mutindu mosi.
- 2 Bigonsa yina ke kuminaka batanini ya bankento ke taninaka ba inswa ya muntu ke landaka nsungi ya politiki (mambu ya kutuba na kingolo) ti mambu ya bumolo ti bangolo ya bawu mosi
- 3 Nsungi ya politiki ke vwandaka ya ngolo ye yawu ke sobaka. Sambu na yawu, kigonsa mpi kele dyambu ya ngolo, yawu lenda soba na ntangu nyonso.

Kenzela ka katupa aka kadi ka kujingulula makanda adi mu nyungulukilu wenu, badi benza makanda awu ne malela adi munkaci mwa wowu makanda bilondeshela mudimu wenu udi utangila makokeshi a bantu.

Lungenyi ludi mwinshi mwinshi ndwa se mmakanda a nkanana adi akeba kujikila mudimu wa bakwidi ba makokeshi a bantu. Pamwapa, adi abwenza ne mikanu mishindu ne mishindu. Kujingulula aa makanda ne aba badi babenga mudimu wenu, kumvwa kenzela kabo, ngenyi ne mafubidila abo kudi kunupetesha mamanyisha manene bwa kucinka njiwu yenu, pashisha kushindika mishindu midimuka ya kwangata bwa kubatekesha. Mushindu wa momumwe, kumanya makanda adi anukankamija, kenzela kabo ne ngenyi yabo kudi kulenga bwa kweyemenaku. Pikala disulakaja dyenu dikala dileja ku bwalu ku bwalu ne dikumbana, mikenji yenu payi ya Ditalala ne mishindu midimuka ya dikuba neyakanangana ne bwalu budi bunutangila.

Bwa nanku, enzayi disulakaja dya ndongolwelu wenu nweni. Kumbajayi bitupa bubi-di bidi bilonda ebi.

Tudi tunulomba se nulonda cilejelu eci mu tutupa ne tutupa tushilangana twa mukanda ewu ne nwenza dilongolola dya Ditalala dipwangane bwa ndongolwelu wenu.

2.1.1. Disulakaja dya makola

Disulakaja dya makola adi mamweneka didi mushindu wa ngenzelo udi unwambulwisha bwa kujingulula makanda adi mu nyungulukilu wenu, nansha a mabengangana ne mudimu wenu, a makankamiji anyi adi pankacinkaci. Tentulayi cikepeshilu cidi kwinshi eku. Shindikayi cipacila cya mudimu, pashisha, teelayi mena a makola onso adi mabengangana ne cipacila eci anyi a adi macikankamija, ne aa adi mu nkacinkaci.

Bidi bipite bwimpa kufila katupa ne katupa ka makanda aa. Cillejelu, pamutu pa kuteela « bumpulushi » (anyi kabidi kubuteela mu kabujima bwaku panwikala nwela meji ne mbukola bwa nkanana), sunguluja bisumbu anyi muntu ne muntu munda mwa bumpulushi bidi binubenga anyi bibenga bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu. Bantu bakwabo munda bumpulushi badi mwa kumweneka bu bakankamiji. Bya momumwe, pamutu pa kuteela « byapu bya bukwa matunga », sunguluja byapu bya bukwa matunga kayi binudi nwamba. Vulukayi kabidi ne bukola kabwena amu menemene aba badi bamweneka ne meso, cidi mwa kwikala diyi dya mbulamatadi, cibidilu cya dishidimuka (bankambwa) anyi cinga cintu cidi cibenganagana anyi cidi cikankamija cipacila cya mudimu wenu. Ku ndekelu, makola adi munkacinkaci atu makodyakana bwa kuwjingulula, bwalu bdi mwa kwikala katuyi bamanya meji awu, anyi adi imwe misangu adi mwa kwikala abengangana anyi akankamija cipacila cya mudimu wenu. Pa bidi bitangila disulakaja dya makola adiku bwa bakwidi bakaji ba makokeshi a bantu, manyayi ne bantu badi mu nsombelu wabo wa pa luseka (bena diku, balunda, cinsanga ne bakwabo) badi mwa kwikala makanda a dikankamija bu mudibo mwa kwikala makanda a dibenga Cileejelu, muluma udi ituuta mukajyende udi ne cya kumumona bu bukola budi bubengangana nende. Bya momumwe ne bubidilu bya bankambwa bidi mu nsombelu wa pa luseka, bidi mwa kwikala makola a dibenga anyi a dikankamija.

Disulakaja edi didi katupa ka kumpala bwa kumvwa bilenga mudi mudimu kudi mwa kujukila mikanu. Didi didi dinupesha meji mabaluluka mushindu unudi nwenza mudimu :

Ki amu makanda, apo kabidi byenji bidi bifikisha mine makanda aa ku dyenza anyi bidi kabiyi bipetangana ne cipacila cyenu cya mudimu anyi bidi bicikankamija. Katupa ka disulakaja kadi kalonda kadi pa mine makanda adiku. Kuneemesha makokeshi a bakaji badi bakengela kwambulwisha ne aba badi bapeta kanyawu ka dibangata ku makanda

CFCISK →

DISULAKAJA DYA MAKOLA ADI MAWENEKA

Makola a ditwa nkanana

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bisumbu bya mvita Bamfumu ba kaabukulu ▪ Meku a bena cinyangu ▪ Bamfumu ba mbulamatadi ▪ Bilwilu bya Ditunga dya Kongu ▪ ANR ▪ Diyi dipangadika pa DDH ▪ Nsombelu wa bumfumu bwa bantu balume 	<p>Dipanga dinyoka didi itangila bilumbu bya DDH</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ba cifwanyikijilu (Pascal Kabungulu, Srges Maheshe, Floribert Chebea) ▪ Bulongolodi bwa mbulamatadi, dikosa mishiku ne Bwivi bwa bubanji bidi bikolesha bupela kabuyi Bujika bwa bena ditunga ba bumonyi bukesa ▪ Dyendakana dya bingoma mu bantu kadiyi dikonkonona ▪ Ditentekela ne dibwelela mu muso-koku ndongolwelu Ya DDH
--	--

Makola a dikankamija

<p>1 Bantu kampanda mu bulongolodi Bwadi kosa nsambu . Mulumbulwishi 1 Mwena mbulamatadi 1.</p> <p>2 Malongolodi a mu myaba mine : Fondation Panzi Nsangilu wa makanda a bakaji mu RDC (CSF)</p>	<p>3 Ndongolwelu ne makalenga a bukwa matunga</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Protection International ▪ Matunga a Nsangilu wa Matunga a Mputu ▪ Bena mpala ba matunga a benyi <p>4 Meku a badi bamona kanyawu</p>
--	--

Makola a pankacinkaci

<p>1 Biilo bya ONU bwa Makokeshi a Muntu</p> <p>2 Bena ditunga bonso</p> <p>3 Bisumbu bya cididi bibenga Bukalenga bwa mbulamatadi udikooku.</p>
--

NKONKU YA DILUDIKA*

- Ngenyi mishilangane ya cididi, ya bubanji ne ya nsombelu wa bantu
- Dyumvwangana pankaci pa RDC ne matunga makwabo
- Mvita ya bingoma
- Malongeshi ne ngenyi ya cididi
- Mmifunu anyi mikanu kayi inudi nupetangana nayi bu DDH ?
- Mmifunu anyi mmikanu kayi minene inudi nupalamma nayi bu ndongolwelu anyi muntu ne muntu ? Manyayi se mikanu eyi idi mwa kubenga kwikala ya momumwe bwa bena ndongolwelu bonso, bilondeshele majitu anyi myanzu (dileketele mulume anyi mukaji, mwena mudimu mulume anyi mukaji mwmomekela bijitu bwa ndongamu, ne bakwabo), midimu ya kwenza, bwena mulonga, bijaadikilu, bisa, myanda ya ditendelela, ya nsombelu wa bantu ne bubanji, ne bikwabo.
- Mmifunu anyi mmikanu kayi idi bakaji munda mwa ndongolwelu wenu bapalama nayi mushindu wa pabwawu. Angatayi ne mushinga mikanu idi ifumina kudi bantu, apo kabidi eyi idi ifumina kudi badi mu cijengu cyenu cya nsombelu (bena fwamiye, balunda ne kudi bena cinsanga) Bu cileejelu :
  - Bubidilu bya bantu ne bya dishidimuka bidi bikandika dilubuluka
  - Bulamaci ku luseka lwa butaatu
  - Ditacisha bakaji ne ditatakaja lungenyi lwabo
  - Nganyi mipeta pa midimu wa bakaji ne majitu adibo nawu ku mbanza
  - Dipanga budikadidi mu malu a mfwalanga
  - Dipanga kupeta dikankamija dya fwamiye
  - Dikandika kudi meyi ne kudi midimu ya mbulamatadi
  - Dituucibwa
  - Ditacisha mu mwoyo ne mu ngenyi ya cididi
  - Dilwisha mu meji ne disumpakana
- Mbanganyi badi kudi mifunu eyi ipatukila anyi ba mu cijengu cyenu cya nsombelu wa pa-luseka ne wa mu bantu ?

8 Mengine za maulizo zinatokea ku chombo cha pedagojia <https://werise-toolkit.org> ilifunua kwa JASS (Just Associates)

Bu ndongolwelu anyi bu muntu kampanda, mmalengela ne mamfumu kayi anudi nukeba kufunyina ?

Ngenyi ne meji a cididi kayi anudi nulwanganyina mvita ?

Mbanganyi badi bashindika cidi cikala mukaji ne mudimu udi nawu mukaji mu nsombelu wa bantu ne badi kudi mifunu ya pabwayi ifumuna idi bakaji bapalama nayi ?

Mushindu kayi udi makanda aa ne a mashintuluka badi benza bwa kunyangakaja nsombelu, didifila ne Ditalala dya bakaji (cileejelu dipampakana ne bukole bwa mubidi byabo, budikadile bwa dyangacila mapangadika abo adi atangila mibidi yabo, bubanji, didbweja ne dikala ku mutu wa malu a cididi, lumu lwabo ne dimona dyabo dya Ditalala dyabo nkayabo) ?

Mushindu kayi udi makanda aa ne a mashintuluka ambulwisha ku kukankamija bulenga bwabo, didifila dyabon Ditalala dyabo ne kwandamuna mifunu ?

Mudimu kayi udi nawu malu a bankambwa mu dyela mpata anyi dikankamija nsombelu ne didifila dya bakaji ?

Mudimu kayi udi nawu malu a bankambwa mu dyela mpata anyi dikankamija nsombelu ne didifila dya bakaji ?

Mmushindu kayi udi makola aa ne bisumbu bya nshintulukilu bidi byambulwisha ku kukankamija ngikadilu wabo mulenga, didifila dyabo, ditalala dyabo ne kukudimuna dikengesha ?

Mmudimu kayi udi nawu malu a bankambwa mu dyelakana anyi dikankamija bakaji ku mwoyi ne didifila dyabo ?

Kudiku mashintuluka mu citupa eci cya dyelakana anyi dikankamija bakaji ku mwoyi ne didifila dyabo anyi ?

Mu bwalu ebu, mbanganyi menemene badi bakaji batwa nabo ndondo ne makola kayi adi akankamija bakaji, bobumwe bwa muluma ne mukaji ne malwishakajanga na mashilangana bwa makokeshi a bakaji ?

Mbisumbu kayi bidi bipita kubenga ? Kudiku bikwabo bidi bifwana mwa kutwa nabo ndondo, nansha kabiyi nanku bwa mpindyewu anyi ?

Bilondeshele disulakaja dyeba mu kabujima kadi, Mmifunu kayi minene ne mishindu kayi menemene idi bwalu ebu bunupesha mu madikolela enu bwa kwibaka nsombelu wa bantu pamwe ne malela makana ne makanyina ?

2.1.2. Disulakaja dya bisumbu bidi mu bwalu ebu

Sungulujayi mpindyewu bisumbu nansha ne bu ebi bidi mu nsombelu weba wa nkayeba ne wa pa bantu binuvwa bajingulula bu bilwishi (anji tekayi ku luseke makola anyi bisumbu bidi kabiyi mu bwalu ebu, nenwalukilaku pashisha). Sungulujayi pahisha bakankamiji pamwe ne badi pankacinkaci.

Angatayi badi mu bwalu ebu bu ntaku wa disulakaja dya bisumbu bidi moomu, bibwejayi mu cibasa (tangila cileejelu cidi kwinshi eku). Sulakajayi mwabi mudibi ne bimanyinu bya cisumbu ne cisumbu : malengela abo bilondeshele mpangu, ngenyi midimuke yabi ya ditwa nkanana ku dikuba mwakwidi mulume anyi mukaji, bwakanangana bwabi ne meyi mu mynda ya cididi, bukenji bwa kwenza bwalu (mu dibenga anyi mu dikankamija), mafuba abo, meeji a kwenza bwalu.

Angatayi cibasa cidi kwinshi eku bwa kwenza disulakaja.

	Bisumbu bya Mvita bya Mai-Mai	Meku a bena cinyangu	Matunga a Nsangilu wa Matunga a Mputu	Cikongu Cya Bakaji mu RDC (CSF)	Biilo bya Nsangilu wa Bukwa bwa Makokeshi a Muntu
Twenzela ne malengela Abo bilondeshele cipacila Cyenu cya mudimu	Kukokeshya bena Citupa cya ditunga aci ne kupeta dyambu Lwisha dyabo				
Mishindu yabo midimuka ya dibengangana anyi ya dikankamija mudimu wenu	Mikanu ; Malwisha ; Dyangata bakaji ku makanda ; Didibwelela ku bukole mu misoko				
Bukole budibo nabo Bwa kubengangana neenu anyi bwa kunukankamija, mbwena kwamba se makanda ne mafubidila abo.	<i>Makanda : Badi ne bya bulwila ne bingoma. Badi bakontolola bikole nsombelu wa bantu. Mafubidila : Bantu badi bitaba ku diyi dyabo amu ku bwowa.</i>				
Didilongolola dyabo dya Kubengangana neenu anyi Kunukankamija (dishadila / dya nanku nanku / dikola)	Dikola				

Nwenu bamana kusulakaja twenzela ne malengela mu katupa ne katupa, nge-nyu mshidimuke, bwakanangana ne meyi, makanda ne mafubidila a benji benu basambombo, Alukilayi ku disulakaja dya makanda adi mamweka. Kebayi makanda adi kayi enza.

Amwa a ku makanda adiku mwa kumweneka bu mishindu midimuka (cileejelu diyi dikandika bakwidi ba makokeshi a bantu, dikwata kudi mpulushi kadiyi pa bwalu) idi myangata kudi umwa wa ku benji unudi bajingulula anyi ? Amwa a ku makanda adiku atwambila bwalu kampanda pa bukenji bwabu, makanda abo anyi bwakanangana ne meyi bwabo anyi ? Kakwenaku bukola bunudi batwangaja ku benji nansha bamwa too ? Piikalabi ne eyowa, kebayimwa kutwangaja makanda aa ku benji badi bikala mfuki. Kumbajayi cibasa bilondeshele. Tentulaayi ne lami-kayi mamanyisha a cibasa cidu kuulu eci mu cimaamu cidu kwinshi eci, mu nsangilu udi pankaci pa dikunji ne mulongu udi mufwanangana ne yeya mwenji (tuzubu twa lubundubundu).

Pashisha, jooja malela adi munkaci mwa benji bwa kusulakaja mishindu idiku anyi kukudimuna dikuba dya mwakwidi mulume any mukaji wa makokeshi a bantu. Manyayi ne kudi tuzubu tubidi tudi tufwanangana mu nsangilu pankaci pa benji ba momumwa babidi. Londayi mulongu mululama bwa kusulukaja dikudimuna dya mwenji kudi mukwabo, cileejelu mwenji 2 kudi mwenji 1, ne mulongu mubatame bwa kusulakaja dikudimuna dya wenji 1 kudi mwenji 2.

Disulakaja dya bulela pankaci pa benji didi dikwambulwisha bwa kumona mushindu kayi udi bamwe bak u bena dyenu badi bafwana kukudimuna benji badi babengangana neenu.

	Bisumbu bya Mvita bya Mai-Mai	Meku a bena cinyangu	Matunga a Nsangilu wa Matunga a Mputu	Cikongu Cya Bakaji mu RDC (CSF)	Biilo bya Nsangilu wa Bukwa bwa Makokeshi a Muntu
Bisumbu bya Mvita bya Mai-Mai		Meku makwabo adi bana babo badi munda mwa bisumbu bya mvita, bu mudi badi ku mutu kwa makalenga ne badi mwa kukudimuna dipangadika dyabo			
Meku a bena cinyangu	Bisumbu bya mvita bidi bikokeshu meku ku diafwisha bwowa				
Matunga a Nsangilu wa Matunga a Mputu					
Cikongu Cya Bakaji mu RDC (CSF)					
Biilo bya Nsangilu wa Bukwa bwa Makokeshi a Muntu					

NKONKU YA DILUDIKA

Ku mishindu kayi idi badi mu bwalu ebu bakudimuna bakwabo ?

Malangela a boobo aba adi aya kaba kamwe anyi ? adi apanduluka anyi ?

Umwe wa ku benji aba udi ne bukole bwa kubambidila mafubidila a mukwabo anyi ?

Mwenji kampanda udi mufuba ku byenzedi bya umwe anyi bya benji bakwabo ba bungi ba kudibo anyi ?

Bakankamiji badiku ne bukola bwa kukanda mishindu midimuka idi benji badi babenganagana neenu bwa kunujidikila anyi ?

Benji badi munkacinkaci (balubidile) badi bamweka mushindu kayi bilondeshele bakwabo benji, bakankamiji anyi peshi babengangana neenu ? Badi beyemena ku bamwe bipicila bakwabo anyi ?

Munkaci mwa bakankamiji, bakwabo badiku ne bukola bwa kujikila anyi kwanda-muna bishindikile ku mikanu misunguluka idi kumpala kwa bakaji ne ifumina kudi badi babengangana neenu anyi ?

Bamwe bak u benji aba badi bakwata mudimu kaba kamwa anyi bakwacishangana mu midimu ?

2.2. Disulakaja dya ngenzela ya ngongolwelu mu bwalu ebu.

BIPACILA BYA DILONGA

- 1 Kujingulula ngenzela ne midimu ya ndongolwelu idi ipetesha njiwu

MIKENJI MINENE

- 1 Dilengeja dya Ditalala dyenu ne dikuba didi ne cya kumbukila ku ngenzela yenu bine ipacila ku dikolesha eyi idi ikeepesha diikala dyenu kumpala kwa njiwu, ne kushintula eyi idi ivudija diikala dyenu kumpala kwa njiwu
- 2 Kwela mej ku dDitalala ne didikuba dyenu byangacila ku ngenzela yenu kudi kunfila ku dyangata ne mushinga nkadikidilu ne mifunu mikwabo inwapetangana naayi bu ndongolwelu anyi bu mantu ne muntu bwa kutungunuja ngenzela eyi.

2.2.1. Midimu mimanyika ne myanda ya njiwu

Apa bidi amu bwa kushindika midimu midimu inudi nwenza bimpe ne idi inufkisha ku njiwu mikesa anyi mivula. Nenwenza pashisha mikenji ya Ditalala bwa umwa ne umwa wa ku midimu eyi anyi myanda ya njiwu. Nenwikala ne nkonga mikenji ya Ditalala mwakaja bilondeshele mwanda ne mwanda. Londayi cileejelu cishindike cifila kwinshi eku

MIDIMU MIMANYIKA / MYANDA YA NJIWU BWA CFCSK

- Malongolola a malongesha ne matnda pa makokeshi a bakaji
- Midimu ya bwakwidi kumpala kwa bamfumu ba ditunga ne ba bukwa matunga
- Dikumbula ku nzubu yabo bakaji bavwa baladibwa ku makanda
- Mudimu wa dijakikila nyangakaja ya makokeshi a bakaji
- Kuya ku biilo

NKONKU YA DILUDIKA

Mmidimu kayi idi milongolola anyi mimanya idi inuteka ku njiwu ?

Mmidimu kayi idi iteka bena ndongolwelu bonso ku njiwu ?

Nnyepi idi iteka amu bamwe ba bena ndongolwelu ?

Nnyepi idi iteka kabidi meku a bena ndongolwelu ?

Bwa cinganyi ?

Nganyi udi mubenga midimu eyi ?

Nnjiwu kayi inudi mwa kupetangana nayi mu midimu eyi bu bena ndongolwelu anyi bu muntu ne muntu ?

2.2.2. Dijingulula dya ngenzela idi ifikisha ku njiwu

Ngenzela idi malu onso anudi nwenza bwacya bwila, ki amu mu mudimu wenu, kadi mu nsombelu wenu wa ku dituku ne ku dituku. Tudi tusuminyina pa ngenzela ryi, bwalu bulongolodi bwa Ditalala budi bulondeshela mushindu unudi nwenza bilondeshele njiwu idi kumpala kwenu.

Cileejelu panwikala ne cibidilu cya kumbuka ku biilo diba dipita ne kwisu kumana kufika, ngenzela ewu udi unulwisha bafuba ku mikanu kampanda idi mumpala mwenu. Bushuwa, bidi nangananga bipepela bwa kunulwishabo bufuku pamutu pa munda munya. Dilengeja dya bulongolodi bwa Ditalala dyenu didi kabidi munda mwadi ne nshintulukilu wa bubidilu bya mudimu. Bidi bikengela kwela meeji pa tubingila tudi tufikisha ku dyenza mushindu awu anyi kwikala ne ngenzela wa mushindu ewu. Ngenzela eyi idi mikengedibwa bwa kukumbaja cipacila cya mudimu wenu anyi ? idi ne mudimu kayi mupita bunene bwa ngikadilu mulenga weba ? Tubingila etu tudi mwa kwikala twakana ne twikala pamwapa tulwishakaja lwidi lwa bulongolodi bwa Ditalala. Mikenji ya Ditalala inwitaba idi ne cya kupeta dyumvwangana bwa nweni kumona mwa kutungunuka bimpe ne mudimu wenu byakane ne pa didijakikila dikuba didi dikala dilenga bipicila.

MIDIMU YA CFCISK	Ngenzela idi ifikisha ku njiwu	Ngenzela idi ikeepesha difikila ku njiwu
Molongolola a malongesha ne bisangilu bya midimu pa makokeshi a bakaji	Katwena tuteka mwaku musokoma bwa kukuba wolodinatele yetu Katwena tukonkonona ndadikiulu wa bantu badi basangila netu (nanku, kwepuka bantu badi Babwelamu mu musoskoku Tudi tumanyisha malu adi kaayi kwamba patooka ku telefona yetu. Tudi tupicisha diba dya bungi Katuyi ku nzubu yetu, ne bidi bikebesha masumpakana	Dipetangana didi dikolesha ku mwoyo ne bamfumu mu myaba mivule ya malongesha ne ya bisangilu bya mudimu
Midimu ya bwkwidi kumpalakwa bamfumu ba ditunga ne ba bukwa matunga	Katwena tuteka mwaku musokoma bwa kukuba wolodinatele yetu Tudi tumanyisha malu adi kaayi kwamba patooka ku telefona yetu	Dipanga kufika ku cinsanga cya bukwa matunga Ditwanganangana ne basombeshyanganyi ba mpetu
Dikumbula ku nzubu yabo bakaji bangacibwa ku makanda kudi balume	Tudi tufunda mu tuye twetu Majadiki onso atudi tukongoloja pa dinyakaja dya DH, pashiha twafikija Nkayetu ku Bukavu Tudi tumanyisha malu adi kaayi kwamba patooka ku telefona yetu	Tudi twenda amu babidi babidi mafuku onso
Mudimu wa dikongoloja myanda pa dyangata bakaji ku makanda	. Tudi tufunda mu tuye twetu Majadiki onso atudi tukongoloja pa dinyakaja dya DH, pashiha twafikija Nkayetu ku Bukavu Tudi tumanyisha malu adi kaayi kwamba patooka ku telefona yetu	Majadiki adi mateka mu bilaminyinu bisatu bishilangana : mabeji, lodinatele ne cilaminyinu kaciyi munda mwa lodinatele
Kuya ku biilo	BTudi tumbuka ku mudimu diba dipita, pakadi kwisu kumana kufika Bamwe ba kutudi mbapanga mfwalanga bwa kufucila njila ne badi ne cya kwenda ku makasa bufuku. Dibwela mu bilo ndipeepela bitamba	Tudi bashikika bulongolodi bwa dishindikija : mwena ndongolwelu yonso udi mu cisumbu cya bantu basatu badi ne dijaadika mu dinda ne diloolo dya se mwena ndongolwelu ku muntu ku muntu ena ne bwa kudingidila nansha bumwe.

NKONKU YA DILUDIKA

Imwa ya ku ngenzela yenu ya cibidilu idi ikebsha lutatu bw Ditalala dyenu anyi ? idi ilela mafubidila anyi ?

Piikala dyandamuna dikala eyowa, bwa cinganyi ? Mmifunu kayi inudi mwa kupetangana nayi bu nwenu ne cya kushintula anyi kutungunuja ngenzela eyi ?

Bu ndongolwelu ne bu muntu pa nkayenda, cinudi anyi ciudi wenza ncinganyi bwa kudikuba munkaci mwa midimu mijingulula kulu eku ?

Ncinganyi cidi meku enu enza cidi citangila Ditalala dyenu ne dikuba dyenu ?

Bu ndongolwelu ne bu muntu pa nkayenda, cinudi anyi ciudi wenza ncinganyi bwa kudikuba mu kabujima ?

Ngikadilu kayi unudi nenda ne udi nenda bena ndongolwelu bakwabo (ne bena meku benu) udi utangila njiwu inudi nupetangana nayi ne Ditalala dyenu mu kabujima ? Ngikadilu eyi idi idileeja mushindu kayi ?

2.3. Disulakaja dya malu a Ditalala ne a mikanu

BIPACILA BYA DILONGA

- 1 Kujingulula mikanu ne malu a dishndama bidi binumvwila
- 2 Kucinka dyenzeka dya mikanu didi mwa kufika

MIKENJI MINENE

- 1 Bidi bwalu bunene bwa kusunguluja mikanu buludi ne mibubika (ya mu mudimu wenu bu DH) ne mikanu idi mwa kwenzeka anyi kubenga kwenzeka (idi itangila bwalu bunudi nwezela mudimu, kadi kabuyi buswikakana buludi ne mudimu wenu bu DDH).
- 2 DDH badi ne cya kufikila kujingulula bilejelu, mfuki ne bipacila bya mikanu.
- 3 Bidi bipita biwimpe kumvwa mwaku musunguluka "kwenza, kwikala" mukanu.
- 4 Mikanu itu izakeeja.
- 5 Mikanu yonso idi malu a dishindima, kadi malu onso aDitalala kayena mikanu too.
- 6 Malu a Ditalala adi ntaku wa mikenji ya Ditalala.
- 7 Adi aleeja nkanana ku mudimu wa DDH. Badi mwa kuamona bu dyandamuna « feed-back » didi mwa kwambulwisha ku dilengeja bulongolodi bwa diqhindama dya DDH.
- 8 Binyangi bya ditalala adi cya kwikala mafunda, mamanyisha banyaneenu, pashisha masulakaja. Piikala bwalu bwa Ditalala bwikala kabuyi bwa bilela, bidi bikengela kwan-damuna bilondshele.
- 9 Manyayi ne malu makwabo adi kayi kupatula patooka, bu mudi dyambisha bakaji, badi ne cya kuakula mu musokoku mukole ne dyanyisha dya udi mupeta kanyawu. Adi mafwana kwikala ngenzela mushilangana.

2.3.1. Dijingulula ne disulakaja dya malu a Ditalala

Bwalu bwa Ditalala budi mwanda wonso udi welela meji se udi mwa kunyanga Di-talala dyebe nkayeba (ne dya diku dyeba) anyi dya ndongolwelu weba ne dya banyaneeba. Malu a Ditalala mmalu manene bwa bulongolodi bwa Ditalala, bwaluadi afila ngumu mikole pa ngenzeli wa mudimu wenu, ne pa bidi mwa kwenzeka bidi mwa kukuvwila. Bya momumwe, malu a Ditalala aa adi anwambulwisha bwa kuku-dimuna byenzedi byenu anyi midimu yenu, pamwe ne ya banyaneenu ne bena meku enu, kwepuka myaba idi mwa kumweneka ne nya njiwu, anyi mipita bubi bu pa cibidilu. Malu a Ditalala adi mwa kumweka bu bileji bya bule ne bunene bwa Ditalala dya pa mwaba unudi. Panwikala kanuyi ne mushindu wa kujandula nshintulukilu ya mushindu ewu, ne bikala lutau lwa kwangata mapangadika adi akengediibwa bwa kulengeja Ditalala dyenu

Bidi byakana kuteka malu a Ditalalam mu matuku bu mibyo bileeja kwinshi eku. Nanku, nudi mwa kujingulula mwenekelu wyayi mu matuku ne meba, cileejele pii-kala malu apinguluka mu ntanta ya momumwe, ne kuswikakaja malu aa ku imwa ya midimu yenu.

Dijingulula ne disulakaja dya binyangibya ditalala ne dya mikanu :

Cyongo wa minanga – Mwena mudimu wa budiswile udi ujimija nsapi ya biilo ;

Lwishi – Muludiki mukaji udi upeta dibikila kadiyi ne dina dimwambila bwa aleke-la mudimu wende ; mulami wa lupetu lwa ndongolwelu udi utentekela ne muntu umulonda kacya ku biilo tooo ne ku nzubu kwenda.

Lwabanya nkasu - Mwena ndongolwelu umwa mukaji udi utentekela mashinyi mikalane mwenu mifika mwimana meba mavule mu mpala mwa biilo. Lwolu lu-mingu alu, kudi muntu ulwa kumwela nkonku pa ndongolwelu ne pa myanda misunguluka ne umushindikija ku biilo bya dyakidila bantu.

Cisanga nkasu – Mwena ndongolwelu umwa udi ulewuka mu mwaba wenda wa mudimu.

Kabalashipu – Bena cisumbu cya mvita cya Maï- Maï badi balekela malongesha

Kashipu mpumpumpu – Cisumbu cya bakaji, balela ba mushipi wa umwa wa ku bakaji badi CFCISK wambulwisha, badi babwela mu biilo ne bajinga kwakula ne Muludiki mukaji. Bakaji bafuna bwa kushipa Muludiki mukaji ewu piikala tatwabo

udi ukwacibwa bwa udimu mwenzela CFCISK ; bididimbi mbitangalaja mu byamu binyanganmuumu lwa ndongolwelu

Kabitende – Badi bamone bantu batentekela biilo bya ndongolwelu.

Kaswabanga – Bena ndongolwelu bakaji babidi mu lwendu lwa mudimu badi batacishiibwa kudi mpulushi eku bikala bapatukila mu nzubu mwa muntu mukenge-sha. Badi baya nabo ku biilo by mu musoku ne batwadja dibeela nkonku. Badi babalekela panyima pa diba dijima.

NKONKU YA DILUDIKA

Abanyanganayi ne sulakajayi mu cinsanga ne byakana malu a Ditalala

Dikunguja dya ngumu idi itangila bwalu bwonso bwa Ditalala

Ncinganyi cidid cipitakana ?, Diba kayi ? Penyi ? Uvwa mu bwalu abu nganyi ?

Kusulakaja bwalu ne bwalu

Bwalu nayi malu a dshindama budi / adi atangila luseke kayi lwa mudimu wenu

Cipacila kayi civwa naci mukebi wa bwalu ebu ?

Mafubidila kayi adi bwalu ebu bupatula patooka ?

Ciuvwa mwa kwenza ncinganyi bwa kwepuka bwalu ebu ?

Ndisupankana kayi didi nadi ndongolwelu pa bwalu ebu nansha mubukebi ?

Bwalu ebu buvwa buvwa butangila muntu uvwabu bulwila amu bwa mulongo wende anyi ?

Kwandamuna ku bwalu bwonso

Mapangadika kayi atudi mwa kwangata bwa kwepuka bwalu bwa mushindu ewu mu matuku acivwavwa ?

Bileejele bya malu Ditalala mashila pa kansungansunga ka bulume anyi bukaji.

Mikanu ya kudi baledi anyi kudi ba mbayabo ya kubenga kubakankamija anyi kukeepesha dipetangana dyabo ne bana piikala bakaji batungunuka ne mudimuwabo wa bwakwidi bwa makokeshi abantu ne bilumbu.

Ditacisha bakaji kudi mpulushi ne makanda a Ditalala - Kulenga ne kukumina pa bitupa bisokome bya mubidi wa bakaji kumpala ne panyima pa lwendu lwa ditontolola ; dyangata mukaji ku makanda diba didiye mulaminyina ku kasho.

Byambamba ne ngumu kayiyi mijadika ifunda bakaji ne badi ne byenzedi bya masandi "bidi kabiyi byakanyina" – bangatangana mukaji ne mukaji, bandumba, cimbondambonda – bidi mwa kupatukila mu cinsanga, mu bisanji ne bibejibeji anyi ku enteleneta.

Kampanya ka bijanu kenzela basonsolodi ba bamamu babi, bashipi ba bana, bakwacishanganyi bwowa, ne bakwabo.

2.3.2 Dijingulula ne disulakaja dya mikanu.

Mu katupa aka, tudi tutangila disulakaja dya mikanu. Bakwidi ba makokeshi a bantu badi bape-ta mikanu misangu ne misangu bwa mudimu wabo udibo benza mu dina dya makokeshi a bantu. Bidi bwa kumona mushindu wa kusulakaja bwa mwa kwangata mapangadika makana bwa kuyilwisha. Mumvwija adi a bungi, kadi mu kabujima, mikanu mmudi muntu kampanda muswa ku anyi mwa (ne tulejeja kumpala eku dishilangana didi pankaci pa kuswa ne kwikala mwa, mikanu milelela ne mikanu patupu), kulwisha muntu kampanda ku nsombelu wenda, mu lungenyi anyi ku bintu bya benda pa kwenza bwalu ku bukole ne cikisu. Mukanu mwakula udi cimanyinu cya se muntu kampanda udi ujinga kutwenzela bubi anyi kutunyoka ne kenzela mene. Mbwalu bupita

bunene. Twangata ne mwakwidi umwa udi wenza mudimu udi umweneka bu cijikilu bwa malengela a muntu kampanda muneme. Eu neakanyina mwakwidi bwa akumbaja cipacila kampanda. Cipacila eci ncyu se mwakwidi akanga mudimu wenda, ashintulula cye bwalu anyi enza cintu cidid cishilangane. Pa nanku, mikanu utu amu ne kudiwu ufumina. Vulakayi eci. Muntu udi ukana. Ne tutangila bwa cinyi bidi bwalu bunene.

Pamutu pa ebi, mikanu utu amu ne cipacila ne cipacila cidid cilamata ku cipeta ne ngikadilu wa mudimu wa mwakwidi. Bilondeshele cipeta ne ngikadilu wa mudimu ewu, kudi mushindu wa kushindika cipacila ne mfuminu wa mikanu.

Mukanu udi kabidi ne mushindu udibu bawenza, bidi mwa kwikala ku telefona, ku

dituminangana meyi ku byamu bya nzembwa, ku buntu, ku mukanda mufunda, ne bimfwanyi, ne bikwabo. Mu mushindu kampanda, badi mwa kujaadika ne udi bwalu bwa nyungulukilu. Bwa se muntu udi ukeba kufika ku cipacila kayi mwenza makanda a bungu. Ewu yonso udi ufuna udi ukeba kwenza mushindu wa ne mwakwidi amwitabila, alekele mudimu wende anyi akudimuna ngenzelu wende

Apo, tudi mwa kudyebeya bwa cinganyi kwenza mikanu pamutu pa kulwisha musangu umwa. Abi kabyena binenga nansha ne bidi byangata diba. Bidi nangananga bwa tubingila tubidi tushindika. Bidi mwa kwikila ne muntu kampanda udi ne bukole bwa kwenza, kadi udi usumpakana bwa cidu mwa kwenzeka pa kutangila cididi cidiku. Udi usungula kubenga kulwisha nansha mwikala ne bukole bwa kubwenza. Udi wenza mikanu bwa kumona neudi ufikila ku cipacila cyenda ku mushindu awu. Kabingila kibiidi nkoku aka. Bidi mwa kwikala kabidi ne ewu udi ufuna udi ne bukole bushadidile bwa kwenzayi ne ujinga kufikila ku cipacila cyenda mu disokoka dipanga dyende dya bukole pa kwenza mikanu. Ke mushindu mulelela padiku kakuyi mishindu mikwabo bwa kulwisha, kufika ku cipacila kabiyi lutatu lwa bungu. Bidi bikengela kumanya eci. Dipanga dya bukole bwa kwenza nabu bwalu didi mwa kwikala dya matuku makesa. Nsombelu udi mwa kukudimuka ne dilwisha didi mwa kwenzeka pangila mwangata mukanu bu bilele. Mwakwidi wa makokeshi a bantu umwa uvwa ne cibidilu cya kwamba ne mikanu itu amu yambulwisha ku bwalu kampanda, amu patudi tubwakula apa. Bwa nanku, tudi mwa kujadika se mukanu udi dimonamona malu dya nkayeba didi dikala ne cipeta cya kubidi : ditwa ku mwoyo ne Ditalala. Kakwena mushindu wa kulekela ditwa ku mwoyo too bwalu didi dilela malu mabi adi kaay kumona ne mesu, kadi akwata mudimu wa DDH munda mwa matuku mulongolongo.

Patudi tusulakaja mukanu, bidi bikengela kulama bwalu ebu bunene. Kudi dishilangana munkaci mwa kukana – dyenza mukanu – ne mukanu mulelela. Kukana ne mukanu mulelela kabyena mushindu umwa too. Nkwamba ne bantu ba bungu badi mwa kukana kadi kabayi bobo bine mukanu mulelela nansha. Ke mudi mikanu mivule nanku. Nansha nanku, mushindu mwisatu udi wa ne bakwabo bantu biikala kabayi bakana kadi biikala mukanu mulelela. Nansha kabayi bakana, badi mikanu menemene.

Mmunyi mudi disunguluja edi dikala ne bujitu ? Bu mudi kenzela ka disulakaja dya mukanu kikala ka kumanya piikalau se newenzeka, bidi bikengela kutangila bileejelu byons. Bidi kabidi bikengela kumanya ne bantu badi bakana badi mwa kwikala baleeja bukole bwabo bwa kuwenza. Kadi, bidi bikengela mene biikala ba-

buleeja bwa se mukanu wabo wikala mulelela. Mbipeepela kukana ku byamu bya nzembwa ne ku telefona Pa nanku, badi bkumbaja imwe misangu bimfwanyi ku minku bwa kucingisha. Cileejelu, padi DDH upeta cimfwanyi cileeja dimujika dyenda mwine bwa kumuleeja lufu. Baw kuleeja bukole bwabon benzavi bendeshi ba moto mbalondakaja imwe misangu DDH wendakana mu mashinyi ne bamwelela kabeji kafundamu mukanu, cilongu anyi cintu kampanda cifwanangana nabi mu mashinyi enda. Mikanu mivule idi isambakaja bimfwanyi ne ebi bidi bileeja makanda abo kwenza bwalu. Mbipita bulenga kusunguluja mikanu yonso eyi bwalu imwe misangu idi munda mwayi ne bimfwanyi bidi bifila bwowa ne bileeja ne benzavi badi pabwipi ne kwenza bubi eku kabiyi bilelela too. Bwa kukoma, muntu kana yonso udi mwa kukana, kadi kena mwa kwikala mukanu mwine nansha.

Bipacila bya disulakaja dya mukanu bidi bisatu. Bangabanga, bidi bimpe kukongoloja bwalu budi mwa kwikala pa cipacila ne mfuminu wa mukanu, tuvuka se byonso bubidi mbidiswa ku cipeta cya mudimu wetu. Ku disulakaja cipeta cya mudimu wetu, netwikala ne mushindu wa kujaadika mfuminu wa mukanu ne kushindika bipacila byawu. Bamana kwenza nanku, bidi bikengela kufikila ku nkomeni wa lungenyi ne mwakana pa ngelakanyi ya se mukanu udi wenzeka anyi kawena wenzeka, bwa kumona mwa kwangata mapangadika.

Kudi bitupa 5 bwa kucinka mukanu ne kufikila ku nkomeni wa lungenyi ne mwakana pa ngelakanyi ya se mukanu udi wenzeka anyi kawena wenzeka :

Bangabanga, bidi bikengela kushindika myanda yonso idi itangila mukanu. Kwamba nkuteketa ne kwenza nkukole. Mbwa kumanya ciwva cipitakana menemene kakuyi bwalu busakidila anyi bifwanyikijilu bidi mwa kukodyakaja. Nkwamba ne kushindika myanda 'pa yoyi'

Mumana kupeta myanda pa yoyi, bidi bikengela kujingulula nekuvwa mikanu mivule ne cileejelu cya mikanu matuku malondangana. Cileejelu, piikala ku musangu ku musangu mikanu ilwa mikole, piikalyi yenzekela pa mwaba wowu umwa awu anyi myaba mishilangana, piikala ngenzelu miikala ifwanangana anyi too, ne bikwabo... Bikengela kushindika piikalku cilejeelu anyi kacyenaku panyima pa mumane kujingulula myanda pa yoyi.

Citupa cisaatu cidu cya kujingulula bipacila bya mukanu. Pamwapa, mwakwidi wa makokeshi a bantu mmupeta mukanu, kadi kena upeta diba dya kusulakaja bipacila byau. Pamwapa, cipacila cidu cibubika mu mukanu mwine. Pamwapa cidu citandula patooka : « lekela mudimu weba anyi badi bakushipa ». Udi mububika

padi mwakwidi mudimona ne mukanu, kadi kauyi mushindika. Bidi bwalu bwa kusuluakaja bwa kumanya cipacila cyau.

Citupa cinayi cidi cya kujingulula mfuminu wa mukanu. Kwenza nenku, kukeba mwa kushindika nganyi udi wenza mukanu. Vulukayi se bidi amu ne cipeta pa mudimu wenu.

Ku ndekelu, ke citupa citaanu cya kufikila ku nkomeni wa lungenyi ne mwakana pa ngelakanyi ya se mukanu udi wenzeka anyi kawena wenzeka.

Bushuwa, ki mbwa kufuka buciwawwa, kadi mbwa kwela meeji byakana. Tudi tunukoka ku dici pa se, bilondeshela lwidi lwa bitupa ebi, cya kumpala cidi cishindike cipita mene bikwabo. Myanda badi mwa kuyijingulula. Bwa cibiidi ne cisaatu, bidi amu bishindike ndambu. Patudi tumbuka kakese kakese ku citupa cisaatu tuya ku cinayi, tukadi mu citupa cya difuka ngenyi. Tudi tufwikakaja myanda bilondeshele mudiyi ne bilejeeju bishindike. Kudi mushindu wa kucinka cipacila ne mfuminu. Kadi nkomeni udi mu citupa cya mafwanyikija a ku meeji. Bidi bikengela kufwikakaja cyavwa anyi cidi mwa kwenzeka. Ke kayi bidi bikengela kumbukila ku myanda mishindike mimana kupita, ne kubenga kufwanyikija ku mbangilu. Bidi bikengela kweyemina pa malu mashindhike. Mbitooka, bu mtudi tuvuluka bitwambi kulu eku, ne katwena mwa kudyanjidila kumanya kumpala cidi mwa kufika. Apo, kudi mushindu wa kufikila ku nkomeni udi utangila ngelakanyi wa se mukanu udi mwa kwenzeka. Nansha nanku, panwikala nwelekana pa disulakaja dyenu, patudi katuyi bajadika cidi mwa kuvwa kupitakana, anyi peshi mukanu udi mwa kwenzeka anyi kawena mwa kwenzeka, bidi bikengela kwangta misangu yonso mapangadika bilondeshele difwikakaja dimweka dipita bubu. Nanganangana kabyena bimpe kujaadika ne kawena bwenzeka nanshanbumwe too. Kooku kwkala meeji makwabo mashilangana ne mabengangana neenu adi atngila nkomeni wa disulakajandya mukanu, bidi bilenga kushindamena pa difwikakaja dimweka dipita bubu.

Cileejelu cya mukanu mwenza kudi balela ba mukengeshi wa umwe wa ku bakaji bambulwisha kudi CFCISK	
Myanda	CFCISK uvwa mushindikija mukaji uvwa mukengeshibwa bwa kufunda cilumbu ku kabadi ka ku Bukavu cidimu cipita kumpala. Dituku dya kulumbulula divwa dishindika mu muladilu wa mukanu mu kabitenda. Cisumbu cya bakaji cidi cikanyina mulombodi mukaji wa ndongolwelu. Bindidimbi bikwata ku cyamu cileeeji mpala bidi bimwagalaja ne biikala bnyanga lumu lwa ndongolwelu
Dijooja	Mukanu wa patooka Dyenzela ne byamu bya dimanyishangana ngumu kudi bantu.
Mfuminu wa mukanu	Bana ba mwena cikisu ba bakaji, mwena cikisu mene mmulwanganyi wa mvita wa kale ne mumana kuyilekela, musombele ku bukavu. Diku dyenda, difika mafuku makese aa ku Bukavu, nditeka pa nkaya mu mwaba udidi disomba kadiyi ne dyambulwisha.
Bipacila bya mukanu	Kulumba ndongolwelu bwa kukankamija udi mukengeshibwa bwa alekela difunda ku kabanda mu cilumbu cya tatwabu.
Nkomeni	Mushindu udi mikanu myenza udi uleeja bupangi dilongolola bunene, kadiyi ne bintu bintu bidi bilomba makanda a bungu. M bantu badi kabayi bashipangana ku mbangilu ne mbateka pa nkaya mu nsombelu wabo mu bantu. Bindidimbi bileeja pa Facebook kabivwa bilonda menemene too ne mu mbingu ivwa milonda ivwa mitalala. Dyelakana dya se mukanu udi mwa kwenzeka didi dimweneka dishadila, nansha pikalabi kabiyi bikengela kumbusha malu makwabo kumpala kwa dilumbulula. Bidi bikengela kwangata mapangadika madimuke, nangananga mu mbingu ya kumpala kwa dilumbulula. Bikengela kabidi kukolesha mikenji ya dibwela mu biilo bwa ne bwalu bwa mushindu ewu kabwenzeki.

NKONKU YA DILUDIKA

Mwena mukano nnganyi ?

Nnganyi udi ku cipacila cya mukano ?

Cipeta kayi cya disumpakana cidid naci mukano pa nsombelu wa muntu udi mwenzela mukano ?

Mukano ewu uvwa mutangila udiwu mwenzela amu bwa se udi mukaji anyi mulume ?

Benji ba mukano balume anyi bakaji mbaleeja bukole bwabo bwa kuukumbaja anyi ?

Mukano ewu udi mulamata ku amwe malu a Ditalala anyi ?

BIPACILA BYA DILONGA

1 Kujingulula mafubidila ne makanda malondeshela midimu ne ngenzela yetu

MIKENJI MINENE

2 Mafubidila ne makanda adi bishintuluki bya munda mwandongolwelu.

3 Dilongolola dya ditalala didi dyambulwisha bwa kukeepesha mafubidila ne kuvudija makanda mushindu wa kumona mwa kujikila mikanu anyi difwana kwenzeka dyayi, pa nanku kukeepesha njiwu. Dijingulula dya mafubidila ne makanda adi afumina ku ngenzela yetu didi dipita bunene bwa dyenza mikenji ya ditalala.

2.4. Disulakaja dya mafubidila ne makanda adi afumina ku ngenzela yetu ne dicinka dya njiwu.

Mafubidila ne makanda adi bimanyinu bya munda mwa ndongolwelu anyi bya badimoomu. Mmafubidila anyi mmakanda anudi nawu bwa kupakangana ne njiwu. Mbimanyinu bidi bitangila ditalala dya ndongolwelu bidi byenza se, piikala mikanu myenjibwa bimpe, cipeta cyayi necikala cishilangana bwa umwe ne umwe wa ku ndongolwelu yidiyi myenzela. Cileejele, piikala ndongolwelu keena ne dilongolola dya ditalala, udi ne bufuba. Piikala ndongolwelu keena ulongesha bena mudimu benda, udi ne bufuba. Piikala bena ndongolwelu biikala ne bwowa anyi ne dipampakana dipita bungu, ndongolwelu ewu udi ne bufuba. Mbwena kwamba mushindu mukwabo se njiwu idi ilondeshela mikanu, kadi kabidi mafubidila.

4 DDH bonso badi mwa kupetangana ne njiwu, kadi DDH bonso kabena bapetangana ne njiwu ya momumwe nansha. Bidi nanku bwalu njiwu idi ilondeshela ki amu ku bwalu bwa cididi too (mikanu), kadi kabidi ku mafubidila ne makanda a DDH boobo bine. Mafubidila ne makanda bidi byenzeji bidi bikudimuka. Nanku njiwu idi paayi cyenzeji cidid mwa kukudimuka diba dyonso.

Apo, njiwu eyi idi kabidi yakanangana ne cidibo babikila ne makanda. Bimwa bileejele bifwanangana ne binudi numona kumpala eku : Piikala ndongolwelu mwikala ne dilongolola dya Ditalala, udi ne bukola budi butangila Ditalala dyenda. Piikala ndongolwelu mufika ku dipata bwowa bwa bena mudimu benda, piikalaku bwowa, mbukola. Piikala ndongolwelu mwikala ne bukola bwa kutenteka bulongolodi bwa Ditalala padiku cimpicimpi anyi ucinka Ditalala dya biilo byenda, mbukola. Twetu batangila bimpe,

mafubidila ne makanda adi nseka ibidi ya lufwalanga lwa cyamu. Kwikala ne dilongolola dya Ditalala kudi bukola ne kubenga kwikala ne bufuba. Kwikala ne mushindu wa dimanyisha ngumu diba dya cimpicimpi kudi bukola ne kubenga kwikala ne bufuba.

Swikakajayii mikanu inudi nupalangana nayi ku nsombelu ne nsombelu wa njiwu yonso anyi wa mudimu inudi bajingulula kuulu eku. Pashiisha, jungululayi mafubidila ne makanda maswikakaja ku jiwu ne njiwu. Vulukayi ne bufuba anyi bukola bumwe budi mwa kwikala buswikakaja ku mikanu mivule, ne pa kwalukila. Ku ndekelu, pasha njiwu miswikakaja ku mikanu dina, mbwena kwamba se malu adi mwa kuvwa kwenzeka bu mikanu ivwa mifwana mwa kwenzeka. Enzulula tutupa etu bwa nsombelu ne nsombelu wa njiwu anyi wa mudimu.

Nsombelu / Mudimu 1 wa CFCISK			
Dilongolola dya malonga ne bisangilu bya mudimu pa makokeshi a bakaji			
Mambu ya kukanina	Mafubidila	Makanda	Njiwu
Mukanu 1 : Dibwela mu musokoku Mfuminu : SNR ; Bisumbu bya mvita	Katwena ne mwaku musokoma bwa kukuba lodinatele yetu. Katwena mwa kujungulula bonso badi balonga (nanku, kwepuka bantu badi babwela mu musokoku) Tudi tumanyisha ngumu idi kayiyi kwamba patooka ku telefona. Dikokangana ku nzubu bwa diba dipicisha ku nseka mikwabo	Dyumwangana dilenga ne bamfumu mu myaba mivule ya malongesha ne bisangilu bya mudimu. Tudi tubukila badi babwela mu malongesha ne bisangilu bya mudimu mushindu udi kawuyi mumanya.	Dipatula dya ngumu mu bisangilu bya mudimu pa cyena bwalu cya malongesha, pa ngikadilu wa badi balonga, ne pa bidi ndongolwelu wenza. Dicinka dya njiwu : Pankacinkaci, nansha katuyi ne mishindu ya kujingulula bonso badi balonga, dibabikila kadyena dya bonso pamwa too.
Mukanu2 : Dilwisha Mfuminu : Bisumbu bya mvita, Bwenzavi bwa bantu	Tudi tuya mu myaba ya kule kule bwa kwenzeja bisangilu bya mudimu. Dipangibwa dya cimanyishilu cya telefone mu imwe myaba.	Kuvwanda na banimelo ti bisika kele ba inzo ya kusansa mavimpi to balupitalu ya penepene mingi. Kuzabisa nsangu na banduku na beto. Kupesa lusadisya ya moyo ti ya ngindu na muntu me bwila mambu, ya vwanda na kati ya kimvuka kaka to na kusosa munganga-mabanza na kusadila banzila me monana.	Mputa, kanyawu, lufu. Dicinka dya njiwu : Pankacinkaci, bwalu katwena banji kupalakanane dilwisha ne malu a Ditalala kaena mapitapita too kumpala ne kunyima kwa Bisangilu bya midimu patudi tuya ku ngendu ; dibandile bwa muludiki mukaji wa ndongolwelu, bilondeshele mukanu mupeta mu kashipu mpumpumpu ne diuleeja ku bisanji ne mu bibejibeji.

Ku ndekelu, cinkayi citupa cikaadi njiwu. Kakwena ngenzeli wa dyalu bwa kukeepesha bufwikakaje anyi dipangilangana ku meyi munkai mwa dicinka dya njiwu. Mu kabujima, bulenga bwa dicinka dya njiwu didi dilondeshela bulenga bwa ngumu padidi dishindamena.

Nudi mwa kwabulujja mikanu bilondeshele bijaadikilu bubidi. Bangabanga, ku dicinka ngelakanyi wa dyenzeka dilelela anyi dipanga kwenzeka dya njiwu. Nudi kabidi mwa kubwenza bilondeshele disulakaja dya mukanu (mushindu kayi udi mukanu mufwana kuvwawu mulelela ? Tangila dilongesha 3) ne ku dikonkonona mafubidila ne makanda anudi nawu vilondeshele mikanu eyi (katupa kashala panyima ka dilongesha edi). Pashiisha kumwangana pa cinyangu cidid ndongolwelu upetela ku mukanu ewu bu wowu mwa kwikala mulelela. Dicinka dya mbedi diwwa pa ngelakanyi wa dyenzeka dilelela anyi dipanga kwenzeka dya njiwu, eku citupa cidid pa bubu bwa cinyangu cya mukanu bu wowu mwa kwikalawu mulelela.

Cibasa eci cidid cyambulwisha bwa kutookeshya dyabulujja edi :

Citupa cidid njiwu mifika					
Cipita kubanda (TE), Cibanda (E), Pankacinkaci (M), Cipweka (B), Cipita kupweka (TB)					
Mukumu Ngelakanyi ya dyenzeka	wa kupetula	Mushadiile	Wa nanku nanku	Mukole	Wa njiwu
Dyenzeka menemene	B	M	E	TE	TE
Dyenzeka patupu	B	B	Dibwela mu musokoku M	E	TE
Dyenzeka dya nanku nanku	TB	B	M	E	EM
Dyenzeka dishaadile	TB	B	B	Dilwisha M	M
Dyenzeka dishaadile menemene	M	M	TB	B	B

NKONKU YA DILUDIKA

Mmafubidila ne mmakanda kayi mapita bunene adi atangila ndongolwelu ne makalenga mikalaumvwangana ne mukanu ?

Mmafubidila ne mmakanda kayi mapita bunene a banyaneenu (bakaji ne baluma aba ku lwabo luseka piikalaku dishilangana) ne a bena meku enu ?

Nudi nutangilaku ku luseka lwa mubidi, lwa ditwa ku mwoyi ne bungi bya Ditalala dyenu, pamwe ne dya banyaneenu baluma ne bakaji ne dya bena meku enu bwa kujingulula mafubidila ne makanda onso ?

Mmukumu kayi wa njiwu udi mwa kwenzeka mu mubidi ne mu mwoyi ? Mukumu ewu udi mwa kwikala mushilangana bwa bakaji ne baluma ne bwa bena ndongolwelu anyi ? Udi mwa kwikala mushilangana bilondeshele ngikadilu wa muntu, cisa, ditendelela anyi nsombelu wa bubanji ne bantu bena ndongolwelu anyi ?

Balayi Mukanda Mupyamupya wa Didikuba ku dibeji 34 tooo ne 37 bwa kumanyabivule⁹.

3. Kwenza mikenji ya ditalala / kulongolola ditalala dyenu nwenu nkayenu ne kukeba ngenyi midimuke ya didikuba.

BIPACILA BYA DILONGA

- 1 Kwenza mikenji yenu nkayenu ya Ditalala ne ngenyi misunguluke ya didikuba
- 2 Kwenza malongolola a cimpicipi ne a dyenzeka anyi dipanga kwenzeka

MIKENJI MINENE

- 1 Kukudimuna mafubidila ne makanda nekufila lutatu bwa dyenzeka dya mikanu.
- 2 Mukanu ngwa pambelo (udi upatukila ku bwalu bwine), nansha benza bishi, muntu udi wenza mikanu udi mwa kutungunuka ne kukana, bwalu bukole bwenda mbupita bwetu bwa kubujikila. DDH mulume anyi mukaji udi amu mwa kwenza bwa kukepesha difwanyina kwenzeka dya mukanu kabiyi kuumbusha, amu piikala cididi cishintuluka.

⁹ Nouveau Manuel de Protection pour les défenseurs des droits humains, Protection International, 2008.

3 Ngenyi misunguluka ya didikuba idi ipacila cipeta buludi pa mukano. Dyela dya ngenyi ya mushindu ewu didi dishindamena pa disulukaja dya bwalu bine ne didi ne cipacila cya kukudimuna myoyi ya benji ba mikanu eyi inudi nupalakana nayi.

4 Malongolola a dyenzeka anyi dipanga kwenzeka adi ambulwisha bwa kuludika dyanda-muna dya ndongolwelu wenu pikalaku bwalu bwa cimpicipi.

3.1. Mikenji Ya Ditalala Itangila Midimu Yenu

Dyenza mikenji ya ditalala idi itangila midimu yenu didi dishindamena pa disulukaja dya njiwu dyenza bwa umwe ne umwe wa midimu yenu ne nsombelu wa njiwu. Angatayi cyakabidi bibasa binuvwa benza bwa umwe ne umwe wa nsombelu pa disulukaja dya njiwu. Bwa nsombelu yonso, enzayi mikenj ya Ditalala bwa mukano onso udi utangila nsombelu awu bilondeshele cibasa cidi kwinshi eku. Nutangila bimpe nseka mishilashilangana ya dibabidila dya mukano ne eyi idi itangila dyandamuna piikala mukano udi mwenzeka.

Nsombelu / Mudimu 1 wa CFCISK		
Dilongolola dya malonga ne bisangilu bya mudimu pa makokeshi a bakaji		
Mikanu	Dibabidila	Dyandamuna
<p>Mukano 1 :</p> <p>Dibwela mu musokoku</p> <p>Njiwu misangila ne mukano : dipatula ngumu mu bisangilu bya mudimu idi itangila cidibo balongesha, ngikadilu wa balongi ne bidi ndongolwelu mwikala wenza.</p>	<p>Kufuka mwaku musokoma mushindike bwa lodinatele yetu (Kwangata Keepass bwa kufuka ne kwakaja myaku misokoma).</p> <p>Kushindika ngumu idi kayiyi kumanyisha nansha bya bishi ku telefona</p> <p>Kumanyishangana ku Whatsapp ngumu idi kayiyi kwamba patooka.</p> <p>Kwenzela dyumvwangana dilenga ne bamfumu bwa kupeepeleja dilongolola dya bisangilu bya mudimu</p> <p>Kwikala ne dijadika ku ntwadijilu wa bisangilu se mulongi mukaji oyonso mmumanyaku nansha bakwabo babidi (mu dinaya anyi kwebeja patooka).</p> <p>Kwenzela miyiki ne meku enu bwa kumvwija mudimu wenu ne didifila dyenu bwa makokeshi a bakaji.</p>	<p>Twetu babanda muntu mubwela mu musokoku munkaci mwa balongi, kwimanyika dilongesha.</p> <p>Kucinka bubi budi mwa kwikalaku bufumina ku dipatula dya ngumu.</p> <p>Mu matuku adi alonda, kushintakaja ngenyi ne balongi bakaji banudi batekemena bwa kujingulula muntu awu.</p>
<p>Mukano2 :</p> <p>Dilwisha</p> <p>Njiwu misangila ne mukano : Mpta, dyangata bakaji ku bukole, lufu.</p>	<p>Kwendakana amu mu munya ne babidi babidi.</p> <p>Kutenteka bulongololdi bwa dilondakaja dyendakana dya balongeshi bakaji.</p> <p>Kulaala mu nzubu wa cilaala benyi mujaalama</p>	<p>Kwikala ku byanza ne nimelo ne myaba ya nzubu ya lwondapu anyi ndupitaadi idi pabwipi.</p> <p>Kumanyisha banyaneetu ba mudimu.</p> <p>Kukankamija ku mwoyi ne mu lungenyi udi mupeta kanyawu, anyi munda mwa ndongolwelu mwine, anyi kuya kwa mumanyi wa malu a lungenyi bilondeshele bidi ku byanza.</p>

3.2. Mikenji Ya Ditalala ya ku Dituku ku dituku

Mikenji ya Ditalala ya ku dituku ku dituku idi ne cya kubweja munda wayi mikenji idi ilondibwa matuku onso kudi bena ndongolwelu ne kudi bena meku abo. Idi ne cya kubweja malu adi alonda aa :

- Ditalala dya ku biilo ne ku nzubu
- Ditalala dya ngumu.
- Ditalala dya dimanyisha ngumu.
- Ditalala dya dyendakana bwacya bwila

Amwa a ku malu aa misangu mikwabo akadi mamana kubweja mu nsombelu ya njiwu inukdi bajingulula diba dya disulakaja. Angatayi cyakabidi mine malu awu ne abwejayi mu mikenji yenu yak u dituku ku dituku. Bwa malu adi kakyi mabweja, angatayi cyakabidi ne tentakajayi tutupa twa disulakaja dya njiwu pa malu aa.

Angatayi nkonku ya diludika ne mikanda « ngenzela mimpe 10 bwa Ditalala dya bakwidi ba makokeshi a bantu » (katupa ka 1 tooo ne ku ka 4)¹⁰ ne « Bidi kukon-tonona : mwenenu mukwabo wa Ditalala ku biilo », mu dibeji 97 dya Mukanda Mupyamupya wa Didikuba¹¹ bwa kuvudija mikenji eyi.

	Mikenji ya dibabidila	Mikenji ya dyandamuna
Ditalala dya ku biilo ne ku nzubu	Kubenga kushiya pa mesa mu biilo ngumu idi kayiyi kwamba patooka padi muntu kayiku. Kubala bungi ne kufunda mu kaye nimelo ya nsapi ya biilo. Kufunda bantu benyi bonso mu kaye kenza bwa bwalu ebu (dina, dina dya bwena nkristu ne nimelo ya kalata ka bmuntu Kwindisha bantu benyi mu mwaba wa cyakidilu.	Piikala mwena mu cisumbu umwa Mujimija nsapi, yenda, kushintulula dyakamwa cikuvu cya biilo.
Dilama dya ngumu	Kubenga kushiya pa mesa mu biilo ngumu idi kayiyi kwamba patooka padi muntu kayiku. Kumanyisha mukana ngumu idi kayiyi Menemene kwamba patooka, ne kuyambila amu bantu badi dijinga ne ngumu eyi.	Kusopweshwa bantu bonso badi mwa kwikala babungamija kudi dijjimina dya ngumu ne kupangadika cidu kwenza.
Ditalala dya dimanyisha ngumu	Kwakula ku Whatsapp bwa mkenji ya mifundu. Kufuka myaku misokoma mishindike bwa Lodinatele yetu ne email (kwangata Keepass kooku mushindu).	Kushintulula telefona patwila twela meji se mmunyanganga. Kushintulula mwaku musokoma patwamona nebitudi tufunda mu mail yetu mmbabibala. Paapita bubi, kushintulula dina dya email.
Ditalala dya dyendakana dya ku dituku ku dituku	Kwendakana bantu nansha basatu mu kasumbu padi bufuku bumana kwila. Piikalabi bwa kubwela mu takisi, kusungula mwendeshi unudi nenda ne ditekemena. Kwasa bisumbu bya bantu 2 anyi 3 ne kutenteka bulongololdi bwa dinkonkonona ku dituku ne ku dituku munkaci mwa bantu aba, cileejele dinda ne	Kutenteka cisumbu cya bambulwishi bwa Muntu udi mukwisha anyi mupeta njiwu.

¹⁰ Ngenzela mimpe 10 ya Ditalala bwa bakwidi ba makokeshi a bantu, Protection International, 2016.

¹¹ Mukanda Mupyamupya wa Didikuba bwa bakwidi ba makokeshi a bantu. Protection International, 2018.

3.3. Malongolola a Cimpicimpi Ne A Dyenzeka anyi dipanga kwenzeka.

Nenumona apa ngenzela wa malongolola enu kayenu a cimpicimpi ne a dyenze-ka tâ dipanga kwenzeka. Bangabanga, twadijaya kushindika nnungulwilu mujima wa mandamuna a cimpicimpi.

NNnwlwlu mujima wa mandamuna a cimpicimpi	
Dyandamuna dya kumpala	<ul style="list-style-type: none"> • Nnganyi udibo ne cya mwa kumanyisha bangabanga munda mwa ndongolwelu ? • Kudiku muntu udi muteka amu bwa telefona anyi ? • Nnganyi udibo ne cya mwa kwebeja piikala muntu awu mwikala mupumbishibwa ? • Mbantu bakwabo anyi nndongolwelu kayi badibo ne cya kusopwasha mu cipungu eci cya kumpala ?
Disambakaja, dyangata mapangadika ne dilondakaja	<ul style="list-style-type: none"> • Nnganyi udi ne cya kwikalaku mu difila dyandamuna dya cimpicimpi ? • Kudiku komite wa bulongolodi bwa cimpicimpi anyi ? • Nnganyi udi wangata dipangadika, nkomite anyi mmuntu umwe epela ? • Nnganyi udi wambulwisha menemene muntu udi mupeta njiwu ? • Nnganyi udi mufwana mwa kumukankamija mu lungenyi piikalabi bikengediibwa ? • Nnganyi udi mufwana mwa kwenza dikankamija bwa kanyawu kenzela bakaji ? • Nnganyi wamanyisha balela ne wikala uyikidilangana nabo ? • Piikala mukengeshanganyi mwikala mwena diku anyi mulela, kuyikidilangana ne nganyi ? • Nnganyi walongolola dyambula dya udi mukengesha ewu ? • Nnganyi waya kumanyisha ku tudyomba ne mu bibejibeji, pamwe ne kumanyisha bamfumu piikalabi bikengediibwa ?
Disulakaja ne dikongoloja ngumu	<ul style="list-style-type: none"> • Nnganyi wikala ne bujitu bwa kukongoloja ngumu ne kusulakaja dyandamuna ? • Nnganyi udibo mwa kumanyisha ngumu ne mushindu kayi udi kuyimanyisha ? • Kudiku nansha nkonku ya diludika bwa disulakaja ne dikongoloja ngumu bwa dyandamuna anyi ?
Dicinka	<ul style="list-style-type: none"> • Nnganyi wikala ne bujitu bwa dicinka (muntu umwa peeshi komite) ? • Nkonku ya diludika kayi idi mifwana mwa kwela ? • Mmunyi mudi dicinka dyambulwisha ku dikudimuna malongolola ne mikenji ya Ditalala bidi kooku mafuku aa ?

NKONKO YA DILUDIKA

LWONDAPU LWA CIMICIMPI

- Lupitadi kayi ludi pabwipi ?
- Nnganyi walongolola diya ne mubedi ku bwanga ?
- Mmushindu kayi wa kujingulula kumpanyi wa bujaadiki ?

DIKWACIBWA Mu BULOKU

- Nnganyi udi mukwacibwa ubikila dya mbedi ? Nngewu udi ne bukenji bwa Ditalala dyenda anyi mumulumbulwidi wenda ? Anyi bonso babidi padiku mushindu ?
- Mmushindu kayi wa kupetangana ne mulumbulwidi udiye mwa kutekemena ?
- Mbaya ne mukwacibwa penyi ?
- Nnganyi udi mukwata mwena ndongolwelu wenu ?
- Mbwa bwalu kayi ?
- Mbenji ba bubi kayi badi mwa kufila dyambulwisha bwa kumupatula mu buloku ?

DIPATUKA

- Nnganyi udi ulongolola dipatuka ?
- Njila kana yonso ya dipatuka ikavwa mijingulula anyi ? Nnyepi ?
- Mbyambula kayi bya kwangata bwa dipatuka ?
- Nukadiku bashindika mwaba mulelela wa nwenu kulaala anyi ? Bu byobi bienge-diibwa se bena diku bakwabo bashiya nzubu wabo, nebalaala mwaba kayi ?
- Piikalaku kakuyi mushindu wa kupatuka, anyi kanuyi baswa kupatuka, mmwaba kayi wa bushuwa unudi mwa kudisokoka ?

¹² Ngenzela mimpe 10 ya Ditalala bwa bakwidi ba makokeshi a bantu, Protection International, 2016.

3.4. Kwenza Ngenyi midimuke Ya Didikuba

Alukilayi ku disulakaja dya bwalu bwine ne sungulujayi benji ba mikanu babidi anyi basatu banudi nujinga kukoka pabwipi nenu bwalu badi mfuki wa mikanu mipita bukole. Alukilayi ku dicinka dya njiwu et sungulujayi makanda adi mu mikanu mipite bukola, nanku kabidi ku benji banuvwa basungula.

Enjayi cipacila cimwe anyi bipacila bubidi bishindike biudi ujinga kupeta bilondeshele bakebi ba malu muntu ne muntu banudi basungula. Dyebejayi mushindu kayi unudi mwa kupeta bipacila ebi ku makanda enu nwenu nkayenu bwa kumanya mafubidile a benzavi aba (banukadi bajingula mu disulakaja dya benji ba malu awu) bwa kumona mwa kukolesha dyanyisha dyabo dya mudimu wenu, anyi kukolesha lungenyi lwenu lwa kwandamwija mwoyi wabo wa kwenza malu a mbipilu anyi kabidi kubitabijija bwa kunemeka mudimu wenu. Njila wa lutuulu / dyanyisha udi wenda popamwe ne cipeta cidid naci mudimu wenu pa benji ba malu mabi badi banubenga. Bwalu bwonso bwenza budi bukeba kuvudija lutuulu ne dyanyisha didi dipacila eku bwa kwakaja cipacila cyenu cya mudimu ku cinudi mwa kwenza mu mpunga wa mudimu wenu wa cididi, eku kukepesha ditangilangana mu mpala pa kutuma ngumu idi itangila mudimu wenu, pa kutookeshwa bipacila byenu ne kulengeja bwakanangane ne meyi bwenu. Njila wa dyandamwija mwoyi / ditabijija udi wenda popamwe ne lungenyi lwa kwitabijija badi babenga mudimu wenu se kabena ne cya kunulwisha too. Bwalu bwonso bwenza bwa kwandamwija mwoyi wa mwenji wa bubi bwa kenji bubi anyi kumwitabijija bwa kanulwishi budi bukeba kubandisha cididi cya dilwisha mushinga anyi kwitabijija babengi mudimu wenu se kabena mwa kunulwisha nansha bwa bulengela bwabo.

Fundayi mu tuzubu tudi twakanangana twa cibasa cidid kwinshi eci bya kwenza bidi binuvwila mu lungenyi. Kanwedi meji ku cisumbu cya malu anayi aa (lutuulu, dyanyisha, dyandamwija mwoyi ne ditabijija) bwa mwenji wa malu mabi yonso too : Bamwa benji ba bubi badi bakanyinangana ne lungenyi ludimuke lumwa kadi kabayi bakanyinangana ne lukwabo nansha. Cileejelu, bidi mwa kumweneka bikole bwa kukudimwija mwoyi mwenji wa bubi bwa kenji malu awu, kadi pamwapa nudi mwa kupeta kudiye lutuulu. Bakudimuna, bidi mwa kumweneka bikole bwa kwitabijija mwenji wa bubi bwa kunemeka mudimu wenu, kadi pamwapa nudi mwa kumukudimwija mwoyi kubenga kunwenzela bibi.

CIBASA CYA NGENYI MIDIMUKE YA DITALALA CFCISK	Bisumbu bya mvita Mai- Mai	Meku a banyangakaji
Cipacila	Kujikila bisumbu bya mvita bya Mai- Mai bwa kubenga kukoshesha Bisangilu byetu bya dilongesha.	Kucipaja mikanu myela kudi meku a Banyangakaji
Lutuulu / dyanyisha	Malu a kwenza : Kwasa muyiki ne bena meku a Basalayi ba Mai- Mai bwa se balela baabo babatwisha bwa kabakandikiji mudimu wa ndongolwelu wetu.	Malu a kwenza : Ne dyambulwisha dya mulunda wa mu diku dya banyangakaji utudi bamanya bimpe, kwasa muyiki ne bena diku.
Dikudimwija mwoyi / ditabijija	Malu a kwenza : Kakwena mushindu wa kubipeta mafuku atudi aa.	Malu a kwenza : Kufunda cilumbu kudi bamfumu ba mwaba awu

3.5. Ndongolwelu ya Matunga Ya Didikuba

Mu citupa cidid citangila bukwa matunga, bitwadijila ku dyanyisha dya Kabobo ka Bisamba Bisanga kela pa bakwidi ba makokeshi a Muntu mu cidimu cya 1998, ndongolwelu mivule ya didikuba ivwa mifuka munda mwa malongolodi a makalenga a matunga : Mufidi wa milubu wa pa bwenda wa Bisamba Bisanga pa nsombelu wa bakwidi ba makokeshi a bantu (www.protecting-defenders.org), Mufidi wa milubuwa Kasumbu ka pa bwaku ka Afrika pa nsombelu wa bakwidi ba makokeshi a Muntu mu Afrika, Bobumwe bwa mudimu pa bakwidi ba makokeshi a Muntu bwa Kasumbu ka munkaci mwa matungu a amerika ka makokeshi a Muntu, Biilo bya Mupeesha bukenji bwa makokeshi a Muntu bya Cifufu cya matunga a Mputu, Biilo bya makalenga a cyata ne makokeshi a Muntu bya ndongolwelu bwa Ditalala ne dikwacishangana dya matunga a Mputu, Nsangilu wa Matunga a Mputu¹³. Mu citupa cya Nsangilu wa Matunga a Mputu, maludika a Nsangilu wa Matunga a Mputu bwa dikuba dya bakwidi (2004) didi mukanda wa mvulukilu bwa kujadikija dikuba dya DDH¹⁴ ne udi kabidi mukanda mwakana wa kukwata nawu mudimu bwa kuludika batumibwa ba UE, ba mwenyampala ne makenji majinguludi a malu

13 Ngenzeli ya dikuba bakwidi ba makokeshi a muntu, FIDH, dya mu matuku ataana a lwabanya nkasu, 2010.

14 Kujjadikila diukba – Maludika a Nsangilu wa matunga a Mputu adi atangila bakwidi ba makokeshi a muntu, Biilo bya bena Mputu bwa Dyambulwisha dya matunga a ku babenda (SEAE).

mu matunga a benyi mu mudimu wa dikuba DDH¹⁵. Nidi kabidi bimpe bwa kuleeja maludika adi atangila dikuba dya makokeshi a Muntu a OSCE/ODIR, adi mu mulongu wa ntungunukilu wa matuku a mudimu wa OSCE ne mikala ne kipacila ka Kutwa Matunga adimu nyama mu mikolu ku dikumbaja dya malaya abo a bukwa bantu budi butangila bakwidi ba makokeshi a bantu.

3.5.1. Ngenzeli ya matunga a afrika munkaci mwawu.

Bulongodi bwa mu Afrika bwa dikuba dya makokeshi a Muntu, bu malongodi makwabo onso, mbulonda ntungunukilu musaka kudi Kaboobo kela mu cidimu cya 1998. Kaboobo aka nkumwija cidya cyela munda mwaci cya mikenji ya pa bwayi ilomba nangananga dikuba kudi bakebi ba myanda bashilashilangana ba bukwa matunga dya bakwidi ba makokeshi a bantu, mikenji inudi mwa kubweja mu ngenzi yenu midimuke ya dikuba. Tudi mwa kuteela bu eyi :

▪ **Kaboobo ne bya kwenza ka Grande Baie**, kanyisha mu 1999, kadi ne bipungidi bya ku budiswila byanyisha mu matuku 16 a cinsanga nkasu mu 1999, kudi Cipangu cya baNtiita ba Ndongolwelu wa Matunga a Mukwa Mufika (OUA) cyenza ku Grande Baie mu Ditunga dya Bidila bya Maurice mu matuku 12 tooo ne mu matuku 16 a cisanga nkasu 1999. Bidi bipungidi bya ntwadijilu bya matunga aa bidi byakula bwa dikuba disunguluka dya bakwidi balume nen bakakji ba makokeshi a bantu. Bidi bilomba Matunga a OUA « bwa kwangatawu mapangadika makumbanyina bwa kukumbaja Kaboobo ka Bisamba Bisanga pa bakwidi ba makokeshi ».

▪ **Kaboobo ka ku Kigali**, kanyisha mu cidimu cya 2003 kadi cipungidi cikwabo cya ku budiswila cyanyisha mu matuku 8 a kabalashipu 2003, kudi Cipangu cya kumpala cya baNtiita ba Nsangilu wa Matunga a Mukwa Mufika pa Makokeshi a Muntu mu Afrika cibweja ku Kigali, Cimenga cinene cya ditunga dya Rwanda. Cipungidi eci, mu kanungu kaci ka 28, « cidi civuluka mudimu munene udi nawu ndongolwelu ya bena ditunga kabiyi mu cididi ne nangananga bakwidi ba makokeshi a bantu mu dibanda ne dikuba dya makokeshi a bantu mu Afrika ne cilomba Matunga a Ndongolwelu ne makalenga a citupa eci cya buloba bwa akuba ne akankamija » didibweja dyawu ngangacilu wa mapangadika.

▪ **Kasumbu Kasunguluka ka mu Afrika ka Makokeshi a Muntu ne a Bisamba (CADHP)**, kadi katupa kwomekela bujitu bwa kuneemesha makokeshi a Muntu ne a bisamba ne kujaadikila diakuba dyawu mu Afrika. Kavwa kanyisha, munda mwa bidimu dikumi bya ndekeeluebi, cisumbu cya mapangadika masunguluka pa dikuba dya bakwidi balume ne bakaji mu Afrika bangacila buludi makokeshi abu. Ke bu mudi :

▪ Dipangadika, nimelo 69 : dipangadika pa dikuba dya bakwidi ba makokeshi a antu mu Afrika, 2004 (https://www.achpr.org/fr_sessions/resolutions?id=74).

. Dipangadika, nimelo 119 : dipangadika pa nsombelu wa makokeshi a muntu mu Afrika, 2007 (https://www.achpr.org/fr_sessions/resolutions?id=171).

. Dipangadika, nimelo 196 : dipangadika pa nsombelu wa makokeshi a muntu mu Afrika, 2011 (https://www.achpr.org/fr_sessions/resolutions?id=192).

. Dipangadika, nimelo 273 : dipangadika pa dileepesha dya mafuku a bukenji bwa Mufidi wa milubu musunguluka pa nsombelu wa bakwidi ba makokeshi a muntu mu Afrika, 2014 (https://www.achpr.org/fr_sessions/resolutions?id=320).

. Dipangadika, nimelo 275 : Dipangadika pa dikuba ku cikisu ne manyakaja makwabo a makokeshi a bantu bilondeshele ngikadilu wabo anyi mitangila bulume anyi bukaji milelela anyi mifwikakaja., 2014 (https://www.achpr.org/fr_sessions/resolutions?id=322).

. Dipangadika, nimelo 336 : dipangadika pa mikenji ya dikuba ne dineemesha mudimu wa bakaji bakwidi ba makokeshi a bantu, 2016 (https://www.achpr.org/fr_sessions/resolutions?id=252).

. Dipangadika, nimelo 345 : dipangadika pa nsombelu wa bakwidi ba makokeshi a muntu mu Afrika, 2016 (https://www.achpr.org/fr_sessions/resolutions?id=384).

. Dipangadika, nimelo 376 : dipangadika pa nsombelu wa bakwidi ba makokeshi a muntu mu Afrika, 2007 (https://www.achpr.org/fr_sessions/resolutions?id=419).

. Dipangadika, nimelo 381 : dipangadika pa diteka dya Mufidi wa milubu musunguluka pa bakwidi ba makokeshi a muntu ne Mupeesha diyi pa masombwela mu Afrika, 2017 (https://www.achpr.org/fr_sessions/resolutions?id=392).

. Mikenji ya ndudikilu pa budiikadidi bwa ndongolwelu ne disangila, myanyisha mu cidimu cya 2017 (<https://www.ishr.ch/news/achpr61-lignes-directrices-sur-la-liberte-dassociation-et-de-reunion-presentees-dans-le-cadre>).

¹⁵ Maludika adi atangila dikuba dya bakwidi ba makokeshi a muntu, OSCE/ODIHR, 2016.

Bipungidi kabukabu ebi bidi ne kipacila nangananga ka kukonkoloja Matunga adi mu Ndongolwelu pa bidi bitangila bulenga budiku bwa kukuba midimu ya bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu, bilondeshele buneme bwabo bwa makokeshi a nshindamenu a bushuwa. Ku lumwa luseke, bidi bilomba Matunga adi mu Ndongolwelu bwa avuluka mudimu wa bakwidi ba makokeshi a bantu mu dibandisha ne dikuba makokesh ne madikadidi bijaadika kudi Mukanda wa nshindamenu wa mukwa mufika ne bipungidi bikwabo bya mu Afrika ne bya bukwa matunga. Ku luseke lukwabo, bidi bibakankamija, munkaci mwa mapangadika, bwa kwenzawu meyi masunguluka pa dikuba dya makokeshi a bakwidi ba makokeshi a bantu. Dyenza dya meyi ne mikandu a dikuba kudi bukwa matunga bakwidi ba makokeshi, bu mudi bidi byumvwija ku mutu eku, didi dikengela mikenji mishikike. Kadi, didi isangisha kabidi ngenzeli kabukabu mitangija ku dikumbaja ne bulelela bwa mifundu eyi.

Mu cidimu cya 2004, bukenji bwa mufidi wa milubu wa pa bwenda pa dikuba dya bakwidi ba makokeshi a bantu buvwa bushikika peepi ne CADHP¹⁶. Mu citupa cya bukenji bwaku, Kasumbu kasunguluka kadi kakonkonona, kaptula ndwapoolu ne kakwata mudimu bilondeshele ngumu idi itangila nsombelu wa bakwidi balume ne bakaji mu citupa cya Afrika. M. Mohamed Bechir Khalfallah ke udi Mufidi wa Milubu wa pa bwenda udiku mafuku adi panshi aa ; bwa kupetangana nenda, funda ku banjul@africa-union.org

Mufidi wa milubu udi ne bukenji bwa :

- Kukeba, kupeta, kukonkonona ne kwenza bilondeshele lumu ludi lutangila nsombelu wa bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu mu Afrika ;
- Kwenzela Kasumbu kasunguluka ka mukwa mufika, mu cisangilu cyonso cya mudimu wa cibidilu, lwapolu pa nsombelu wa bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu mu Afrika ;
- Kukwata mudimu popamwe ne kwasa miyiki ne Matunga adi mu Ndongolwelu, makalenga a matunga awu a makokeshi a bantu, bisumbu bya munda mwa makalenga , ngenzeli ya bukwa matunga ne matunga ya dikuba dya bakwidi ba makokeshi a bantu, ne bakwabo batudi twambulwishangana nabo.

---

¹⁶ Bukenji bwenda mbushindika kudi Dipangadika 69 (XXXV) 04 dya CADHP dyanyisha mu 2004 ku Banjul, mu ditunga dya Gambia.

- Kufuka ngenyi midimuke ne kufila mibelu mikala ne kipacila ka kukuba bilenga bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu ne kujaadika dilondakaja dya mine mibelu yenda ;

- Kujuula mu mwoyi dikala kuvuluka ne kubandisha dikumbaja dya Kaboobo ka ONU pa bakwidi ba makokeshi a bantu mu Afrika ;

3.5.2. Ndongolwelu ne makalenga bidi ne bujitu bwa dineemesha ne dikuba dya DDH mu Ditunga.

- Mu mifundu, Mbulamatadi wa ditunga dya Kongu udi ne bujitu bwa dibandisha ne dikuba DDH. Kadi, kakwena kwanji kwikala diyi mu RDC didi dijaadika dikuba dya makokeshi aDDH. Mpanga diyi wa ditunga bwa dikuba dya DDH ukavwa mufila ku Cibambalu cya Bacipwita Munwamfwanka mu cidimu cya 2011. Komite wa dilondakaja mwikale munda mwenda ne ndongolwelu ya bena ditunga kayiyi ya cididi uvwa mutenteka bwa kulonda lwendu lwa mpangu wa diyi ne kwakula bwa dyanyisha dyenda munkaci mwa cidimu cya 2016. Kadi, mpanga diyi ewu uvwa mubengibwa bwalu kavwa mulonda meyi ne mikenji bya Diyi dikulu dya ditunga tooo. Komite wa dilondakaja uvwa mulomba dyenzelula dya diyi edi bwa kudifila cyakabidi. Panyima pa didifila ne mwoyi mujima dya bena ditunga kabayi mu cididi ne dya bena CNDH, mpangu wa diyi ewu uvwa mwitabija ku Sena. Kadi bivwa bifundamu bivwa bishintulula diba dya dibalula dibiidi kudi baDepite. Malongolola mavule a diyi edi adi mabengangana ne mikenji ya bukwa matunga ya dikuba ne dibandisha dya makokeshi a bantu, nangananga ne Kaboobo kela kudi Bisamba Bisanga katangila bakwidi ba makokeshi a Muntu ne fiishi wa ngumu udi ne nime-lo 29 mumanyisha kudi Kasumbu Kanene Kasunguluka ka Bisamba Bisanga bwa Makokeshi a Muntu.

- Cibambalu cya Makokehsi a Bantu civwa cyasa panyima pa cipungidi cya kabuji-ma ne kacyi cibenga muntu cyenza ku Sun City mu ciswa munene cya 2002 bwa kulwishakaja dinyanga dya makokeshi a bantu panyima pa mvita milondangana bitwadijila ku 1996 tooo ne ku 1998. Cibambalu civwa cipeta bukenji bwa kuson-solola bena ditunga pa dinemeka dya makokeshi a bantu mu RDC, kulwishakaja dinyanga dya wowu makokehshi aa, kwenza anketa ne bumanyi bwa mudimu, wa pa bwalu paboobo ne mudikadile bwa malu a dinyangakaja malonda, kubala ne ntema ndwapoolune mikanda ya njadikilu mifila kudi Ndongolwelu ya bantu Midikadile (ONG), kudi badi bakengeshibwa, bantemu, midimu ya mbulamatadi

mu polovense pa dineemeka anyi dinyangakaja makokeshi a bantu, pamwe ne kutabeelela ku dikumbaja dya malaya ne mibelu menza kudi matunga ne kudi bukwamatunga (EPU, Cipangu cidi citangila Makokeshi a Muntu) bwa dineemeka makokeshi a bantu.

▪ Kasumbu kasunguluka ka ditunga ka Makokeshi a Muntu (CNDH) (<http://www.cndhrdc.cd>):

CNDH udi bulongolodi bwa ditunga budi butwa bukalenga bwa cyata mpanda bupeesha bujitu bwa dibandisha ne dikuba makokeshi a bantu. Nkatupa ka bushikuluji bushindike bwa mudimu ne kafidi ka meji, kadikadile, kadi munda mwaku ne bantu bashilashilangana, kakayi ka cididi, kamanyibwa kudi meyi ne mikenji bya ditunga, kafunda ku mukanda wa lupetu lwa mudimu lwa Mbulamatadi ne kikala ne budishikamine bwa midimu ya mbulamatadi, ya mfwalanga ne ya bushikuluji bushindike bwa mudimu. Midimu menemene ya CNDH nnya kwenza anketa pa malu a dinyangakaja makokeshi a bantu ; kukumbula ku cikondo ku cikondo nzubu ya buloku ne ya dilaminyina dya bantu, kukolesha ngenyi ne mamanya a dibwelakana dya ndongolwelu ya bakwidi ba makokeshi a bantu, kutabeelela ku dikumbaja mikenji idi mifunda mu meyi ne mikandu bya ditunga ne bipungidi bya meyi ne mikandu bya mu mtunga ne bya bukwa matunga bidi bitangila makokeshi a bantu bijaadika kudi RDC. CNDH udi kabidi ne mudimu kwenza ndwapoolu pa dilonda dya mikenji mu ditunga ne bipungidi bya bukwa matunga bidi bitangila makokeshi a bantu, kwambulwisha ku dilongolola dya ndwapoolu idi RDC wenza kumpala kwa ndongolwelu ya bukwa matunga, kukonkonona meyi ne mikandu a munda mwa makokeshi a bantu ne kufila mibelu bwa dyakaja meyi ne mikandu, kuleeja meji enda ne kwenzela Cimamwenda wa bukalenga, Bukalenga Bunene bwa ditunga ne makwabo makalenga makesa mapangadika adi atngila malu a dineemesha ne dikuba makokeshi a bantu. Communication.cndhrdc@gmail.com ; nimelo ya telefona : +243 84 092 77 51.

Bakwidi bavule balume ne bakaji ba makokeshi a bantu badi bidikija bwa kusungudila ngenzela wa dyambula bujitu mu dikumbaja mikenji ya meyi ne mikandu idi itangila makokeshi a bantu. Mu kabujima, bidi bwa kubambakaja bamfumu ne kulomba Mbulamatadi bwa kwenzayi nemwenda mwonso bwa kukumbaja bivwaye mulayangana ne bukwa matunga diba dya kutwa cyala pa bipungidi. RDC uvwa mutwa cyala pa bumwe bungu bwa bipungidi bya ONU ne udi ubwela mu ngenzela ya dilondakaja dya bipungidi bidi bilonda ebi :

▪ Cipungidi cidi cibengangana ne dinyoka ne ngenzela mikwabo ya cikisu, kayiyi inemeka bumuntu anyi mipwekeshi mushinga wa muntu (cyanyisha mu 1996).

▪ Cifundidi cya budiswile ku Cipungidi cidi cibengangana ne dinyoka ne ngenzela mikwabo ya cikisu, kayiyi inemeka bumuntu anyi mipwekeshi mushinga wa muntu (cyanyisha mu 2010).

Ndondo wa bukwa matunga pa makokeshi a bena ditunga ne a cididi (cyanyisha mu 1976).

▪ Cifundidi cibidi cya budiswile ku Ndondo wa bukwa matunga wa makokeshi a bena ditunga ne a cididi mikala ne kipacila ka kushipa diy dya cibawu cya lufu.

▪ Cipungidi cya bukwa matunga bwa dikuba dya bantu bonso ku dijimina dya ku bukole.

▪ Cipungidi cya bukwa matunga pa dijikija dya mishindu yonso ya kansungansunga kenzela bakaji (cyanisha mu 1986).

▪ Cipungidi cya bukwa matunga pa dijikija dya mishindu yonso ya kansungansunga kenza bilondeshele dikoba dya mubidi (cyanisha mu 1976).

▪ Ndondo wa bukwa matunga pa makokeshi a bubanji, nsombelu wa bantu ne a dishidmuka (cyanyisha mu 1976).

▪ Cipungidi cya bukwa matunga pa dikuba dya makokeshi a bena mudimu bonso badi mu cimwangi ne bena meku abo.

▪ Cipungidi pa makokeshi a mwana (cyanyisha mu 1990).

▪ Cifundidi cya budiswile ku Cipungidi pa makokeshi a mwana, citangila dibweja dya bana mu mvita ya bingoma (cyanyisha mu 2001).

▪ Cifundidi cya budiswile ku Cipungidi pa makokeshi a mwana, citangila dipaana dya bana, bundumba bwa bana ne difunda ne dimwangelaja dya bindidimbi bileeja bana mu malu a bundu (cyanyisha mu 2001).

▪ Cipungidi ictangila makokeshi a bantu ba bilemende (cyanyisha mu 2015).

3.5.3. Ngenzeli ne mpetu ya bukwa matunga, ya matunga ne ifumina ku bena ditunga kabayi mu myanda ya cididi.

• **Biilo Bisaskidila bya ONU pa Makokeshi a Muntu** (BCNUDH / MONUSCO (<https://drcongo.un.org/about/un-entities-in-country>)).

Biilo bya BCNUDH bivwa byasa mu lwishi wa 2008. Bidi munda mwabi ne Biilo bya Bulongolodi bwa Makokeshi a Muntu bya MONUSCO ne billo bya kale bya Kasumbu ka Kumutu Kasunguluka ka Makokeshi a Muntu (HCDH) mu RDC bivwa biwejamu bonso bwabi. Biilo bya BCNUDH bidi bikwata mudimu mu njila umwe ne makenji abidi ne bidi ne mudimu wa kusulakaja ngikadilu wa makokeshi a bantu mu ditunga, kumanyisha nyangakaja ya makokeshi a bantu idi ilomba diijikija pa lukasa, nangananga ku ngenzela misunguluka, ne kukolesha malongolodi a ditunga (a mbulamatadi ne a kakayi a mbulamatadi) adi akwata mudimu bwa makokeshi a bantu bwa kwikala ne dijaadika dya nemekelu wa bipungidi bya bukwa matunga ne bya matunga a mukwa mufika byanyisha kudi RDC. BCNUDH bidi bwa cipaapu cijima cya RDC ne buleeji mpala wabi ku biilo binene bya MONUSCO ku Kinshasa ne mu myaba idiye wenzela mudimu mu biilo bikese bisambombo kudi diba dibwela ne dikumi kudi diba dipatuka. Bidi ne lupetu lwa malu a cimpicimpi adi atangila DDH badi mu njiwu. **Dipetangana** : monusco-jhro-drc@un.org.

• **Cipungidi cya matunga a Mputu bwa bukalemba bwa cyata ne makokeshi a muntu** (IEDDH/EIDHR) (https://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/eidhr_en.htm) cidi cipungidi cya difila mfwalanga cya UE bwa kwambulwisha mpangu mu citupa cya makokeshi a bantu, madikadidi a nshindamenu ne bukalemba bwa cyata mu matunga adi kaayi mu Nsangilu emu. Cipungidi eci ncyenza bwa kwambulwisha nsangilu wa bena ditunga bakena mu cididi bwa kuvwayi bukole bwakana bwa dishintuluka dya cididi ne dyakwila dya makokeshi a bantu. Cimwa cya bipacila ne malu manene masunguluka a IEDDH cidi cya kukankamija bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu mu nsombelu udibo mu njiwu mikole. IEDDH udi mwa kufila dyambulwisha ne mfwalanga mikese myakanangana mitwa ku 10000 euros kudi bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu (DDH) badi dijinga ne dyambulwisha dya lukasa lukasa. **Dipetangana** : EuropeAid-HRD-SmallGrants@ec.europa.eu

• **ProtectDefenders.eu** (www.protectdefenders.eu): Nsangilu wa matunga a Mputu mmutenteka bulongolodi bwa dikuba bakwidi ba makokeshi a bantu badi mu nsombelu ya ntatu mipita bukole. Bulongolodi ebu budi bwenza ne bukumbaja kudi cisumbu cya ndongolwelu midikadila dikumi ne ibidi. Budi bufila dikwacisha

dya mishindu mivule kudi bakwidi ba makokeshi a bantu badi mu njiwu, bu mudi :

(i) dikankamija dya cimpicimpi pamwe ne dikuba dya pambidi / bungu, dikwacisha ku dimanya dya meyi ne mikandu, ku lwondapu, dilondakaja ku bilumbu ne ku buloku, dilumbulula dya cimpicimpi, dikwacisha meku, ilondakaja ne ndwapoolu ya cimpicimpi, dikwacisha ku telefona wa kayi ukangibwa dituku ne diba dyonso bwa bakwidi ba makokeshi a bantu (24h/24 ne 7j/7) ;

(ii) dikwacisha dya matuku makwacidila , pamwe ne dilondakaja dya nsombelu wa bakwidi ba makokeshi a bantu , disopweshwa kumpala kwa diba, dikolesha ngenyi ne mamanya, malongesha pa dibabidila dya njiwu ne Ditalala (pamwe ne Ditalala dya bungu), dyakwila dya kudi bukwa matunga, kudi matunga a citupa cya Afrika ne kudi ditunga pa myanda ya muntu ne muntu ne mu meyi ne mikandu, disombeshilula pa myaba bwa mafuku miipi ne dikwacishku meyi ne mikandu ku ndubulwilu wa bilumbu ya milemile ;

(iii) dikwacisha dya matuku mulongolungu, pamwe ne dikwacisha kudi bantu batwangaja mu ditunga, dilumbulwila, dibambakaja dyenza kudi cisumbu cya bantu ne difuka ngenyi midmuke bwa kujikila dikeepesha dya ngenzeli ne manyoka mafundila bakwidi ba makokeshi a bantu kudi Mbulamatadi, pamwe ne bijanu, meyi adi atangila dipeta mfwalanga kudi matunga a benyi ne bibawu byelela bakwidi ba makokeshi a bantu. **Dipetangana** : contact@protectdefenders.eu.

• **Life Embattled CSO Assistance Fund** (<http://www.csolifeline.org/>) : Lupetu lwa dyambulwisha OSC ya Lifeline Embattled ludi lufila dyambulwisha ne mfwalanga dya cimpicimpi kudi ndongolwelu ya bantu bakena mu cididi bakanyina anyi balwisha, lufila kabidi mfwalanga mikese ya dilumbulwila dya mikanu kana yonso bwa bena ditunga bakena mu myanda ya cididi ne budikadila bwa didisangisha mu bulongolodi kampana ne bwa bisangilu. Mfwalanga eyi udi mu byanza bya cisumbu cya ndongolwelu midikadile mwanda muteketa. **Dipetangana** : info@csolifeline.org

• **Cikenkecilu cya dikuba dya bakwidi ba makokeshi a muntu** (<https://www.omct.org/human-rights-defenders/observatory/>) : Cikenkecilu cidi cisopweshi ne dikwacisha dya cimpicimpi bwa DDH. Ndongamu ewu udi ku bulongolodi popamwe bwa Fédération wa bukwa matunga wa Makokeshi a Muntu (FIDH) ne Ndongolwelu wa Buloba bujima udi Mubenga Dinyoka (OMCT), Bipacila bisunguluka byenda bidi bya kukonkoloja cinsanganyanya bukwa matunga pa maynda ya ditacisha ne dibambakaja bakwidi ba makokeshi a bantu, kubapesha dyambulwisha

dishindike ne dyakanyina muntu ne muntu ku byanza bya benji ba anketa ba bukwa matunga, bya bakenkenci ne balumbulwidi, bya bakwacishanganyi ne bapeeshanganyi ba bintu kudi bakwidi ne kudi ndongolwelu ya dyakwila dya makokeshi a bantu. **Dipetangana** : Appeals@fidh-omct.org

▪ **Lupetu lwa cimpicimpi Front Line Defenders** (<https://www.frontlinedefenders.org/en/programme/protection-grants>) : Ndongamu wa difila mfwalanga ya dikuba wa Front Line Defenders udi ufila dikwacisha ne mfwalanga pa lukasa ne pa ciibidilu kudi bakwidi ba makokeshi a bantu badi mu njiwu. Mfwalanga ya dikuba idi mwa kufuta malongolola adi ne kipacila ka kulengeja dishindama ne dikuba dya bakwidi ba makokeshi a bantu ne ndongolwelu yabo. Mfwalanga idi bungu butwa ku 7 500 euros. **Dipetangana** : grants@frontlinedefenders.org

▪ **Bwakanyi ne Bupola-Ndongamu Shelter City Initiative** (<https://sheltercity.nl/en/human-rights-defenders/>) : Ndongamu Shelter City wa Bwakanyi ne Bupola udi ufila dikankamija ne dikuba kudi bakwidi ba makokeshi a bantu badi mu misoko. Ku luseka lwa Shelter City, ne ku dyambulwishangana ne Shelters Cities 14 (« Bimenga cisokomenu ») ya bukwa matunga ne ya mu ditunga dya Pays Bas (Hollande), ndongamu udi upeesha bakwidi ba makokeshi a bantu kaaba ka kusombabu ngondo isatu mu cimwe ya « Bimenga cisokomenu » bwa bamone mwa kutununuka ne mudimu wabo mu ditalala ne mu mushindu mwakana pa ndongamu wa mafuku mulongolongo. **Dipetangana** : info@uaf-africa.org

▪ **Dignity For All** (<http://www.dignitylgbti.org/>) : Ndongamu wa difila dikwacisha kudi LGBTI « Dignity For All » ncisumbu cya ndongolwelu minene mwandamukulu ya dyakwila makokeshi a bantu ne LGBTI cidi cifila dyambulwisha dya cimpicimpi, Mfwalanga ya bwakwidi ne dyambulwisha dya bidi bitangila Ditalala kudi bakwidi ba makokeshi abantu ne ndongolwelu ya bena ditunga bakena bikala mu myanda ya cididi badi bapeta mikanu anyi balwisha bilondeshele mudimu udibo benza wa makokeshi a LGBTI. **Dipetangana** : info@dignitylgbti.org

▪ **McCain Institute** (<https://www.mccaininstitute.org/human-rights-defendersprogram/>) : Ndongolwelu McCain udi ne ndongamu wa dikwacisha wa cisabu bwa bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu badi banyema nzubu yabo anyi benzela mudimu basokoma bwalu bwa ditacisha, dicinyisha anyi bwa mikanu ya cikisu. Ndongamu udi ufila dikwacisha dya mafuku mamakesa ne dya cisabu kudi basonsolodi badi bakwata mudimu basokoma anyi banyema ditunga dyabo bwa kumona mwa kutungunuka ne dilwishakaja mu citupa cya makokeshi a bantu. **Dipetangana** : info@mccaininstitute.org

Ngenyi mikwabo midyangacila ne mpangu bwa DDH mu RDC (kayena mite-la yonso too) :

▪ **Kwenza mu cisumbu bwa Makokeshi a Muntu** (www.aedh.org) : Cya mpalampala cya AEDH cidi cya kukankamija malu mashindike adyakwila ne dineemesha makokeshi a bantu. AEDH udi wambulwisha mpangu idi myenza ne yenjiibwa mu myaba kudi bikongu anyi bisumbu bya mu myaba ayi. Mu RDC, AEDH udi ukumbaja mpangu RISK ne banyanenda basatu badi mu myaba ayi, bu Synergie Ukongu Wetu (SUWE), cikongu cya SOS Information juridique multisectorielle (SOS IJM) ne cikongu cya Arche d'Alliance (ARAL). **Dipetangana** : agir-ensemble@aedh.org

▪ **Protection International RDC** (<https://protectioninternational.org/>) : PI udi ndongolwelu wa bukwa matunga kayi ne kenzela ka dipeta mfwalanga udi ubwela kuluseka lwa bakwidi ba makokeshi a bantu bwa kulongolola ngenyimishimuke ya bulombodi bwa Ditalala ne didikuba. Protection International udi ukwata mudimu mu RDC kacya ku cidimu cya 2009. PI udi uteya ntema ya pabwayi bwa kwangata ne mushinga diyi ne majinga a bakaji DDH ne bisumbu bya aba bateka ku mpenga. PI udi ulongolola ndongamu ya dikolesha ngenyi ne mamanya bidi ne kipacila ka kwambika malongolodi ngenyi midimuke ya munengu pa kulongesha ne kulondesha badibo bapesha diyi dya Ditalala. Ngenzeli wa ddidbweja udi ukolesha disonsolola dya bonso badi mu bwalu ebu bwa kushindika didibweja ne dimanya mu mafuku mulongolongo. PI udi kabidi ukwata mudimu ne badi benza malaya a bidi bikengela bwa banemeka malaya abo a kukuba DDH ku dilongolola bididi bya mbulamatadi bwa dikuba dya DDH. PI udi uludika mpangu ya dikebulula-ngenzela bwa kukankamija myanda yenda ya dilumbulwila adi ne kipacila ka kubandisha bukokeshi bwa kwakwila makokeshi a bantu. **Dipetangana** : pd-drc@protectioninternational.org

▪ **Carter Center** (<https://www.cartercenter.org/>) : Ndongolwelu wa Centre Carter udi mwangata malaya mashindama adi atangila makokeshi a muntu ne dikepesha ntatu ya bantu. Udi ukeba mwa kubabidila ne kujandula ndululu, kukolesha budikadidi, bukalinga bwa cyata ne kulengeja bukole bwa mubidi. Ndongolwelu wa Centre Carter udi mushala mu RDC panyima pa dikenketa dyenda dya masungula a mu kaswabanga ka 2006, bwa kudisangisha ne ndongolwelu wa bena ditunga ba mu Kongu bakena bikala mu myanda ya cididi mu dikuba dya makokeshi a bantu. **Dipetangana** : info@cartercenter.org

▪ **ASF** Balumbulwidi ba bantu kabayi mikalu (<https://www.asf.be/blog/category/>

[country/congo/](#)) : ASF udi ukumbaja mpangu mivule mafuku atudi aa pa malu masunguluka asatu mu RDC : kwambulwisha dikumbaja dya bipacila bya dilubuluka dya munengu mu dikolesha diya ku tubadi ne bilumbulwidi, kukuba makokeshi a bantu ne madikadidi a bukalinga bwa cyata mu cikondo cya masungula, kuteka malengela a bena ditunga ba mu misoko munkaci mwa bulongolodi bwa mabanji a ditunga : buleeji patooka, dyambula bujitu ne dikuba dya makokeshi.

Dipetangana : gdurdu@asf.be

▪ **Amnesty International** (www.amnesty.org) : Bilondeshele « Ndongamu wa Busonsolodi / Ndongamu wa Bwambulwishi » ne « Ndongamu bwa bakwidi ba makokeshi a bantu mu Afrika » ku Biilo bya bukwa matunga bya Mufundi wa Amnesty International, AI udi upeesha bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu bungi bucincikila, cisokomenu ne mfwalanga mu ditunga dya Espagne (ndongamu munene), mu ditunga dya Pays-Bas ne mu ditunga dya Bénin (bwa bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu mu Afrika wa matunga adi akula mfwalansa). Amnesty International udi ukeba bangabanga mwa kupeta mandamuna ku ntatu ya bakwidi ba makokeshi a bantu mu matunga abo anyi mu matunga a citupa cimwe cya Afrika. **Dipetangana** : amnestyis@amnesty.org

▪ **Freedom House** (<https://freedomhouse.org/>) : Freedom House udi muyemena ku kwakwila makokeshi a bantu ne kubandisha nshintulukilu bilondeshele bukalinga bwa cyata, pa kupita kushindamena pa makokeshi a cididi ne madikadidi a bantu. Freedom House udi bu mwambulujji wa budikadidi ku disangisha popamwe disulakaja, dilumbulwila ne dyenza. **Dipetangana** : info@freedomhouse.org

3.5.4. Malongolodi a dikuba a mu ditunga :

Mapangadika a meyi ne mikandu mu mpolovense

Mu matuku 10 a lwishi 2016, Nguvena wa mpolovense wa Kivu wa Kwinshi mu RDC uvwa mpatula dipangadika dya meyi ne mikandu pa dikuba dya bakwidi ba makokeshi a muntu ne batangalaji ba ngumu mu mpolovense wa Kivu wa Kwinshi. Ditwa tukanda ne dyanyisha dya dipangadika kudi baDepite ba mpolovense wa Kivu wa Kwinshi, pamwe ne dimanyisha dyadi kudi Nguvena, bidi ntungunujilu munene mu ditenteka dya malongolola adi ipacila dikuba dya bakwidi ba makokeshi a bantu. Lungenyi elu lwa baludiki ba mpolovense ludi mukenji mukole mu cikondo cidi bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu ne batangalaji ba ngumu bapeta mikanu, malu a ku makolela ne dikwata kadiyi pa bwalu, kabidi ne

dibulakana dya mwaba udibo benzela mudimu wabo.

Mifundu mipyamipya idi ivulwija kabidi ngelakanyi mudi bakwidi ba makokeshi a bantu bikala benezela mudimu wabo : « [...] batangalaji ba ngumu ne bakwidi ba makokeshi a bantu badi misangu mivule ciludikilu cya dinyakaja ne dikeepesha dya makokeshi abo mu ngenzeli wa mudimu wabo : dikwata ne dilaminyina mu buloku kabiyi pa bwalu, dibakula ne dijimija, ditentekela, manyoka anyi dilwisha mvita, ditacisha ku bilumbulwidi ne tubadi, mikanu ya lufu, dishipangana, dicinyisha, dikandika kadiyi pa diyi, diipata ku bukole mu ditunga ne mishindu mikwabo ya nkandikilu ne makengesha. Bakwabo pabu mbafwa bashipa mu mishindu kayiyi myanji kwikala mimanyibwa » Mifundu idi ishindikira kabidi mudimu wa bakwidi ba makokeshi a bantu ne batangalaji ba ngumu ne bukokeshi bwabo bwa budikadidi bwa disangila ne dyakula budi munda mwabu ne bukokeshi bwa kulongolola ne kwenza bisangilu, kumanyisha malu mu budikadidi adi atangila makokeshi a bantu, kuleeja bubi bwa cididi ne ngenzeli bya mbulamatadi padibu bunyangakaja makokeshi a bantu. Mifundu idi ishindikira kabidi ne mwakwidi mulume ne mukaji wa makokeshi a bantu udi mwa kumanyisha tubadi tundi ne bukenji abu piikalaku dingakaja dya makokeshi enda.

Ndongolwelu ya bena ditunga bak u Kivu wa Kwinshi, Protection International ne Biilo Bisakidila bya Bisamba Bisanga (ONU) bidi itangila Makokeshi a Muntu bidi bimana ne dipatula dya Diyi edi didi dicimuna dipeta ku makanda masanga, kunyima kwa mudimu wa mafuku mulongu ne wa lutatu mwenda munda mwa bidimu 8. Ku Kivu wa Kuulu, Iwendo lwa diyi edi lukadi lutwadija ne bena ditunga bakena mu malu ac cididi, bu SUWE mushindikira kudi batangalaji ba ngumu, diyi dipangadika divwa disekelela kudi baDepite ba mpolovense ne mifundu ivwa milongolola kudi kasumbu kasunguluka ka PAJ kavwa kadilonga ne kadyanyisha ; Pamutu pa ngenyi ya meyi midifukila kudi mpolovense, kudi kabidi ku Kivu wa Kuulu ne wa Kwinshi bisumbu bisatu bipatudi bya bipeta bya dikuba ne Ditalala dya DDH ne basonsolodi ba bukalinga bwa cyata. Bidi bitwa nyama mu mikolo kudi katupa ka MONUSCO kadi katangila makokeshi a muntu ne kudi imwe Ndongolwelu midiikadile ya DH idi ne midimu mu mpolovense eyi :

▪ **Nsangilu udi dina ne Synérgie Ukingo Wetu (SUWE)** : Njila ewu wa dikuba mu mpolovense udi cikongu cya ndongolwelu mwandamukulu ya dyakwila makokeshi a bantu ku Kivu wa Kuulu : Nzubu wa Dikebulula pa Nyungulukilu, pa Bukalinga bwa Cyata ne pa Makokeshi a Muntu (CREDDHO) ; Cikongu cya Bena Budiswile bwa Bupole ne Dilubuluka (CVPD) ; Nsangilu wa Bakaji bwa Badi bamona

Kanyawu ka dibangata ku Makanda (SFVS) ; Nsangilu wa Ndongolwelu ya Ditunga ya Makokeshi a Bantu FONADH) ; Nzubu wa Dyambulwisha bwa Dilubuluka dya Misoku ne Binsanga CADERCO) ; Nsangilu wa mukwa mufika bwa Dyakwila Makokeshi a Muntu (ASADHO) ; Buwetu bwa Bakaji bwa Bupole ne Dilubuluka Dijima (SOFEPADI) ne Cisumbu cya Nsangilu ya Dyakwila Makokeshi a Bantu ne Bupole (GADHOP). Cisumbu cya Ndongolwelu ne Nsangilu eci cidi ne cipacila cya kubandisha dikuba dya bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu : Kooku bwalu bwa cimpicipi, cidi mwa kweyemena ku Bikongu bya Dikuba bidi mu mpolovense (CLP) bidi mu bitupa bya mpolonvese 28 bidi bimbambulwisha bwa kwenza anketa ne kukumbaja ngenyi midimuke ya dikuba, nangananga mu mpangu kabukabu. SUWE udi ukwata kabidi mudimu ne ndongolwelu misunguluka ya mpolovense mu myanda ya dikuba makokeshi a bantu bwa kulengeja ngenzeli yabo ya mudimu ne kuteeka Ditalala dyawu munkaci mwa didibweja dya ndongolwelu eyi. **Dipetangana** : « Synérgie Ukingo Wetu Protection DDH » suwe. protection2014@gmail.com; Tél. : +243998401598, +243998146620

▪ **VIWINE** : Ncikongu cya Dikuba ne Ditalala dya Bakwidi ba Makokeshi a Bantu, Bakengeshibwa ne Bantemu. Cidi kabidi cimwa cya ku bisumbu 10 ...bidi byenza Nsangilu wa Ndongolwelu ya Makokeshi a Muntu (SODH) ku Kivu wa Kwinshi. Cikongu cidi ne ndongolwelu 17 ya bena ditunga bakena malu a cididi ya makokeshi a bantu idi ikwata mudimu pa malu masunguluka a dikuba dya bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu, bamwangelaji ba ngumu, bakengeshiibwa ne bantemu badi bapeta mikanu bilondeshele midmu wabo wa dibandisha, dyakwila ne dikuba makokeshi a bantu. Midimu minene ya cikongu idi ya dibabidila njiwu idi mwa kuvwila DDH ku nkoleshelu wa ngenyi ne mamanya a DDH ne a OSC pa dibabidila ne bulongolodi bw anjiwu ne Ditalala. Cikongu cidi cyenza cilondakaja manyangakaja a makokeshi a bantu, cishindikija, dyumbuka pa mwa-ba, dilondakaja ne dyambulwisha bwa DDH badi ne mikanu kudi bamfumu ba mbulamatadi anyi ba basalayi badi bafwana kwikala badibweja pa bule anyi pepi mu mikanu idi DDH bapeta. VIWINE udi utata kabidi bwa dilengeja ne dikolesha dya bididi bya patooka pa dikuba dya DDH mu midimu ya bulumbulwidi. **Dipetangana** : reseauviwine@gmail.com; Tél. : +243 975037727 ; +243 824118178

▪ **REPRODOVIT** : Cikongu cya dikuba bantu bakengeshi, bantemu ne bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu mu telitwar ya Uvira ne Fizi (Kivu wa Kwinshi) cidi nsangilu wa ndongolwelu idi midibweja mu myanda ya dikuba bakwidi balume ne bakaji ba makokeshi a bantu badi mu njiwu. Cikongu cidi munda mwaci ne ndongolwelu 25 : Arche d'Alliance (ARAL), Buwetu bwa bakaji ba

Fizi bwa bulengela bwa diku (SOFIBEF), REFEADES, Ndongamu wa Dilubuluka dya bantu (PRODES), Nsangilu wa Bambulwishi mu budiswila bantu badi dijinga ne dyambulwisha ne bâna banshiya (AVPVEO), Fondation Monseigneur KATALIKO, Cifufu cya Uvira (FOMEKA), Dyelesha maboko ku ngenyi midyangacila ya dilubuluka (AID), Nzubu wa bukqa matunga wa ndongeshelu mu malu adi atngila makokeshi a bantu (C.I.F.D.H./D-Sange), Bakaji mu cyenzelu bwa dilubuluka dya Kongu (FADC asbl), Dyambulwishangana dya Bakaji Bidima bw adilubuluka ne Bukole bwa mubidi mu Afrika (MFPDSA), Nsangilu wa dibandisha ne dyakwila makokeshi a mwâna ne mukaji (A.P.D.E.F), ADEP, Haki Amani na Mahendeleo Yaki, na Mama (HAM) (Bwakanyi ne Bupole bwa dilubuluka dya mukaji), Buwetu ne badi bakengeshibwa ne bwa bupole (SOVIP), Nsangilu wa bansonga bwa bupole ne bukalemba bwa cyata (ASJPD asbl), Nzubu Mudikadile wa Makebulula ne Malonga a Ngenyi midimuke ku Kivu (CIRESKI), Espoir d'Horizon, ASCOODAPROS, Dikwacisha dya Lukasa "Aide Rapide" bwa Beena Ciyole (ARVC), EPEFMR, APADEC, Nsangilu wa Bansonga bwa Dilubuluka dya Kongu / Mpata Mitumbuka "Hauts Plateaux" (AJDC), SOVIP, , Nsangilu wa Bansonga bwa Dilubuluka dya Kongu AJDC Lubarika, Nsangilu Elimu (ELIMU). Ndongolwelu ARAL udi ne mudimi bu mupeesha diyi / bukenji kudi cikongu. **Dipetangana** : archedalliance.uvira@gmail.com.

4. MISHINDU YA NDONGOLWELU NE MAKALENGA A DITALALA

BIPACILA BYA DILONGA

- 1 Kumona mwa kutenteka ne kucinka bulongolodi bujima bwa Ditalala dya ndongolwelu.

MIKENJI MINENE

- 1 Bwa kucinka Ditalala dyeba (ne dya bena cisumbu cyeba ne cya diku dyeba), bidi bikengela kwangata ngenzeli ibidi : ku lumwe luseka, didicinka, ne ku lukwabo dicinka didi bakwabo benza bweba wewa.

4.1. Mmunyi mudi kutenteka bulongolola bweba, ngenyi midimuka ne kukolela mifunu yabi

Funda malondangana mal onso a kwenza bwa kukumbaja mapangadika a Ditalala awudi mumvwija, ebi bwa mudimu ne mudimu, bwa dipangadika dya ku dituku ne dituku, ne bwa bulongolodi bwa lukasa lukasa ne bwa cidu anyi cidu kacyi mwa kwenzeka. Wangacila ku dimanya dyeba dya ndongolwelu, ushindika nganyi udi cya ne cya mwa kwangata bujitu bwa malu mashilashilangana bilondeshela

mudimu udi nawu muntu yonso mu ndongolwelu. Funda lupolu lwa mudimu wonso bwa se majitu aa ikala mabweja mu ndongamu ya mudimu ikadi midyanji kwikalaku. Pikalabi bikengedibwa, cinka bungu bwa mfwalanga bwa kumona mwa kufila bya kwenza nabi mudimu anyi kukongoloja mfwalanga idi ikengela. Udi mwa kulonda bibasa ne bilejelu bidikwinshi ebi bwa kwenga bulongolodi bweba bwa mudimu.

Mwanda1	Midimu	Majitu	Lupetu	Lupolu
	Kufuka myaku misokoma milelela bwa olodinatele (kwangata keepass ne kulama Bilenga myaku misokoma)	Bamambala bonso ba ndongololwelu. Muludiki mukaji Udi utangila ne ujadika se byonso mbikumbaja	Nansha lumwe	Ngondo isatu
	Kushindika ngumu kayi itudi katuyi mwa kwakula ku telefona nansha byobi munyi	Muludiki mukaji udi ubwejeja cisangilu wba kwenza mudimu ewu	Nansha lumwe	Ngondo isatu
	Midimu	Majitu	Lupetu	Lupolu
	...			
	...			

Mapangadika a ku dituku ne dituku	Midimu	Majitu	Lupetu	Lupolu
	Kumbuka ku biilo kumpala diba : Piikalabi ne nudi mwa kushala ku biilo tooo ne bufuku, patukayi ku biilo babidi anyi basatu	Bamambala bonso ba ndongolwelu.	Nansha lumwe	Mpindyewu padiku mushindu
	Kuteeka citabeeshi munkaci mwa umwa ne umwa wa kutudi. Kusangisha bamambala ba ndongolwelu babidi babidi mushindu wa bikala baditabelela.	NMuludiki udi ulongolola ditenteka dya bulongolodi ebu. Bena ndongolwelu bonso badi ne bujitu bwa dibukumbaja.	Nansha lumwe	Mpindyewu padiku mushindu
Bulongolodi bwa lukasa lukasa ne bwa cidi ne cidi kaciyi mwa kwenzeka	Midimu	Majitu	Lupetu	Lupolu
	Piikala umwa wa bena ndongolwelu mukwacibwa. .Kumanyisha Muludiki wa ndongolwelu pamwe ne Mulumbulwidi wa ndongolwelu. . Kwikala ne dijadika dya kumanya kudibo baya ne mambala mukwacibwa.	Muludiki wa ndongolwelu ke udi ku mutu kwa malu onso bwa kwandamuna	Nansha lumwe	Piikalaku dikwacibwa

Lungenyi ludi amu mushindu wa momumwe pa bidi bitangila mishindu midimuke ya dikuba. Bwa mwenji yonso mulume anyi mukaji wa bwenzavi unudi baswa kukudimuna byenzedi, fundayi byonso bidi bikengela kwenza bwa dikumbaja dya mishindu midimuka yenu , pashisha shindikayi majitu ne bungi bwa lupetu ludi lukengela.

Mwenji 1	Midimu	Majitu	Lupetu	Lupolu
Bisumbu bya mvita	Kuyikidilangana ne Bena meku ba basalayi ba Mai-Mai bwa se bena kwabo Babiitabijija bwa kabakandiki mudimu wa ndongolwelu wetu nansha.	Udimupesha bujitu bwa Ndongamu neMalonga mu byanza	Difucila njila - 50.000 francs	Ngondo isambombo
	...			
	...			
	Midimu	Majitu	Lupetu	Lupolu
	Kufunda cilumbu kudi bamfumu	Mulumbulwidi wa ndongolwelu	Nansha lumwe	Ngondo umwe
	...			
	...			

Ku dimonamona dya malu, tudi bamanya se bulongolodi bulelela bwa Ditalala mbupita

mulongulungu wa majinga ku bukola : bulongolodi bukola bwa Ditalala budi bwangata ne mushinga ngenyi ne mamanya a ndongolwelu. Misangu mikwabo bitu bimpe kubenga kwikala ne budisu, kadi kwikala ne dijadika dya se malu onso adi makumbajbwa. Ke kayi, tudi tunukolesha ku mwoyi bwa kuteka mikenji idi itangila Ditalala milelela ne idi mwa kwenjibwa.

Ku ndekelu, bidi kabidi mwa kunulengelela bwa kutenteka komite wa Ditalala mwa kulondakaja dikumbaja dya mikenji.

4.2. Mushindu kayi udi Kucinka Ditalala Dyenu ?

Didicinka dya Ditalala dya ndongolwelu didi mwa kwenjibwa mu bulelela ne dyambulwisha dya ndundu wa Ditalala ne tukanu twenda mwandamukulu. Ndundu (wa dikalu anyi citukutuku) udi ne tukanu mwandamukulu :

. Dimonamona malu mu myaba ne dilamatangana : mamanya a ngenzela mapeta mu myaba ne malejangana adi atangila Ditalala ne dikuba. Mbangilu ne mfikilu weba wa dicinka.

. Dilonga : ku lweba luseke pamwe ne bena kasumbu keba ne bena diku, pikalabi byakanyina) udi mwa kulonga Ditalala mu dilongesha anyi ku lungenyi ludifukila diba dyeba dya mudimu.

Diteka ku mwoyo dya Ditalala ne diikala kumpala kwadi : muntu ne muntu ne ndongolwelu mu kabujima kenda badiku bushuwa bamona dikuba ne Ditalala bidi kabiyi byenzela bantu bu majinga ne mbapangadijaku bwa kubikumbaja anyi ?

. Diteka ku mwoyi Ditalala ne mushindu wa diikala ku mpala kwadi : muntu ne muntu pamwe ne ndongolwelu mu kabujima kenda badiku bamona bushuwa dikuba ne Ditalala kabiyi kudi bantu bu majinga ne mbapangadikaku bwa kubikumbaja anyi ?

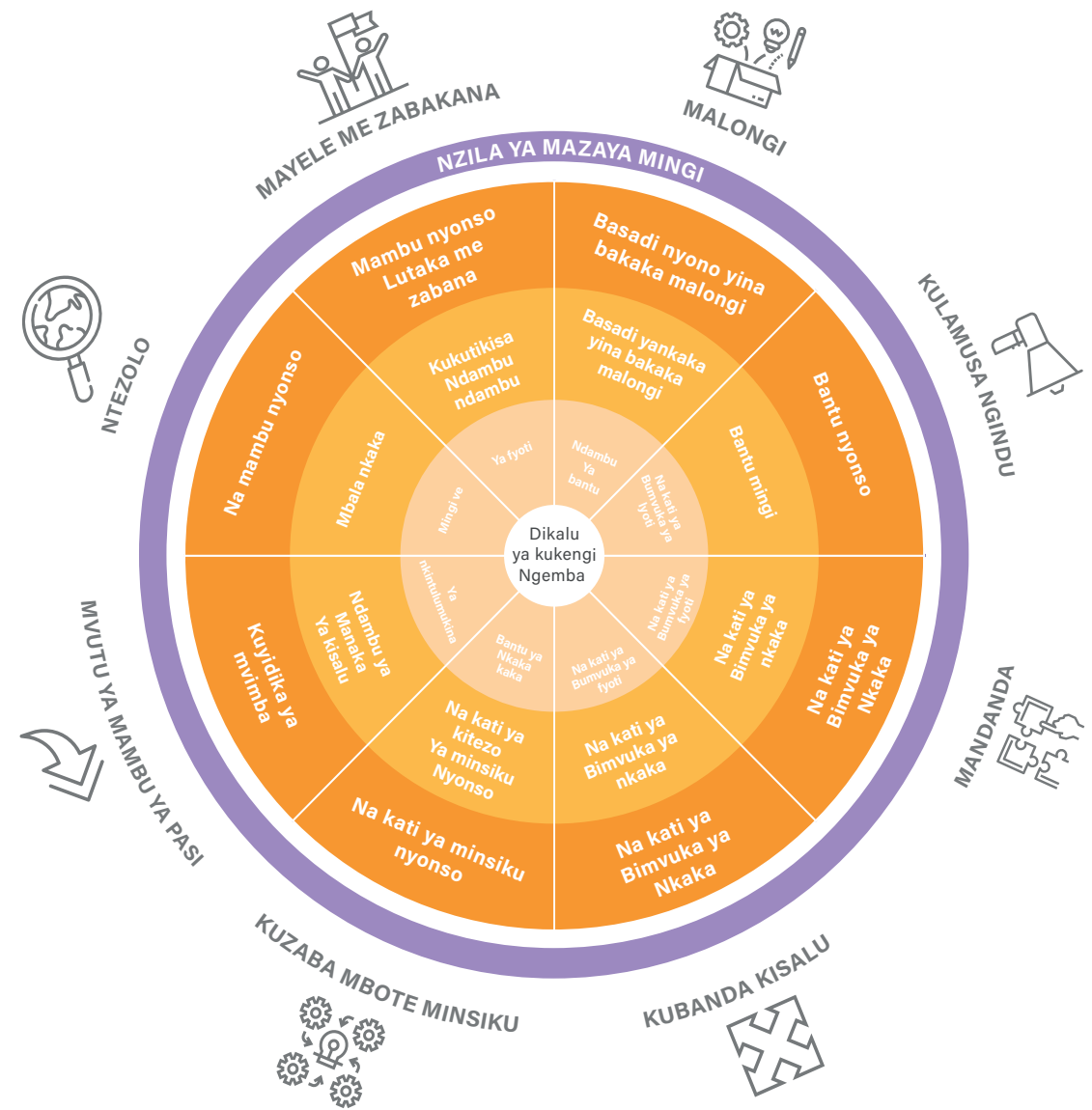
. Dilongolola ne dikumbaja : lungenyi ne dimanya dya kulongolola Ditalala mu mudimu weba ; dyambikangana bujitu : nnganyi udi ne bujitu bwa ebi bidi bitangila Ditalala ne dikuba ? Cidi cyenzeka ncinyi diba dya bwalu bwa lukasa lukasa ?

. Dishindika dya mikenji ya Ditalala ne ya dilamata (diitabija) : Mmushindu kayi udi bantu banemeka mikenji ne ngenzela ya Ditalala ?

. Kusulakaja malu adi mwa kufika ku Ditalala ne kwandamunaku : Mmushindu kayi udi malu adi mwa kufika ku Ditalala biikala baasulakaja ? Ndongolwelu udi wandamunaku byakanyine ?

. Bwakanangane : Udiku utangila mu disulakaja, mishindu ya dikuba dya bakaji bakwidi ba makokeshi a bantu, dya banyaneba bakaji, anyi dya meku a bena mu ndongolwelu ?

. Kucinka bulongolodi bwa dishndama ne dikuba : mushindu kayi udi ndongolwelu ucinka bulongolodi bwa Ditalala ne dikuban ne mushindu kayi udiwu ubwakaj

NKONKU YA DILUDIKA.

DIMONAMONA MALU

- Ela meji pa malu aukadi mumonamona bu DDH kumpala kwa mikanu ne njiwu. Cinganyi ciudi mulama ? Dilongesha kayi diudi mupeta ?
- Udiku mushintakaja dimonamona malu edi ne bena ndongolwelu wenu balume ne bakaji anyi ?
- Dimonamona malu dya bakaji adi atngila Ditalala ne dikuba didi dileeja mu ndongolwelu wenu anyi ?

DILONGA

- Bena ndongolwelu (balume ne bakaji) mbapetaku dilongesha pa bulongoldi bwa Ditalala anyi ? Malongesha adiku munda mwau ne majinga masunguluka a bakaji pa bidi bitangila Ditalala ne dikuba anyi ?
- Bena ndongolwelu bapyabapya mbapetaku dilongesha pa mikenji ne ngenzeli ya Ditalala ya kulonda anyi ?
- Mmushindu kayi wa kulongesha meku a bena ndongolwelu wetu ?
- Ngenzeli ya dilongesha dya Ditalala idi bwa bonso balume ne bakaji anyi ? Ngennzeli eyi idi milengeja anyi ?
- Ntatu kayi idi mifwana kumweneka bu twetu ne cya kulongesha kabujima ka bena mudimu ba ndongolwelu ? Mmandamuna kayi adi mwa kwikalaku ?

DIVULUKA NE NGIKADILU

- Bena ndongolwelu bonso badiku bateka bushuwa ku mwoyo Ditalala ne dikuba anyi ? Bonso mbamanyaku majinga masunguluka a bakaji adi atangila Ditalalane dikuba anyi ?
- Mushindu kayi mwa kufikila ku cipeta ?
- Mbyenji kayi bidi bikebesha dikudimuna dya Ditalala ?
- Mmalu kayi adi malonda ne dimanya kayi dya pa luseka pa Ditalala didi mu ndongolwelu ?
- Mmalu kayi adi mafwana kupatuka ne akolesha diteka ku mwoyo dya Ditalala ? Mmandamuna kayi adi mwa kupeteka ?

DILONGOLOLA

- Tudiku tulongolola ne tubweja Ditalala mu mudimu wety anyi ? Tudiku tubweja bwakanangane mu dilongolola dya mudimu ne dya Ditalala dyetu anyi ?

- Bwalu bwa Ditalala, budiku bubweja mu ngenzeli wa meyi a ditunga ne mu kabujima anyi ? (Ngendu, malongolodi a ngenyi mishidimuka, midimu, byena bwalu bicyamaja) ?

- Ditalala didiku difunda ku malu a kwakula mu bisangilu bipita bunene (ki mbwalu bwa ndekelu too) ? Bidi bitangila bwakanangane, budi bwakula pa bwabo mu bisangilu ebi anyi ?

- Lungenyi kayi ludilwangat lwa lupetu (ludi amu bwa Ditalala anyi ludi lubweja mu ngenyi mikwabo) ? Kadi bulongolodi bwa mfwalanga ?

- Tutu twenzaku disulakaja dya nyungulukilu wa mudimu mu bisumbu mu citupa cya mwaba udi mudimu wenjibwa, mu citupa cinene ne mu citupa cya ditunga anyi ?

- Tutuku tusulakaja cipeta cya mudimu udi ndongolwelu wenza ne mushindu udi yeya ndongolwelu ewu umwenka ku meso a benji ba bwenzavi balume ne bakaji badi mwa kwikala bu mukanu bwa balume ne bakaji anyi ?

- Tutuku twenza disulakaja dya njiwu yonso mu kabujima kayi : mikanu, mafubidila ne ngenyi ne mamanya anyi ?

- Tutuku tukunguja mikanda yonso idi mifunda pa Ditalala, pa kutangilula bidi bifundamu ne kukonkonona dikwat naye mudimu anyi ?

- Tutu tufundaku ne twakaja mikanda ya pa Ditalala ? Tutuku tujadika bwa ne mmyakaja anyi ne mushindu kayi wa kufikila ku cipeta eci ? Tutuku tujadika bwa ne cipeta cya mudimu ne cya byenji bya njiwu mbyangata ne mushinga ? Tutuku tujadika bwa ne ngenzeli idi mitenteka bwa dikeba meji bwacya bwila adi atangila Ditalala ?

- Tudiku ne malongolola a Ditalala mikala mapeepela ne a patooka anyi ? Adi ne ngumu idi ilengelela mileja mu ngakwilu mutokeshi anyi ? Adiku menza popamwe ne bbeni bwalu bine anyi ? Adi makanyina ku bitupa bya mudimu ne ku majinga a balume ne a bakaji anyi ? Adi malengeja, mumvwija ne makaja ku lungenyi ludifukila kudi bantu bashilashilangana ba cisumbu cya mudimu cyenza bwa bwalu ebu anyi ? Adi malelela ne makaja ku « bukwa panu » ?

DIKUMBAJA NE DYABANYA DYA MAJITU

- Tudiku bamanya bitanduke nganyi udi ne bujitu bwa mwenenu ewu ne ewu wa Ditalala ne dikuba anyi ? Ne pikalaku bwalu bwa cimpicipi ?

- Kudiku majitu ne bidi ndongolwelu mwa kwenzela bena mudimu ne bambulwishi balume ne bakaji (pamwe ne byenzedi byabo pambelu pa biilo ne pa meku abo) anyi ?

- Bena mudimu basanga badi bangata bujitu pa bidi bitangila Ditalala ne kudiku majitu masunguluka bwa mwenenu mishilangana ya Ditalala (pamwe ne kanyawu kenzela bakaji) anyi ? Ntatu kayi itudi tupetangana nayi ?
- Malu kayi a lutatu atudi bafwana mwa kupeta bu patwikala baswa kupeshangana ne kwabanyangana majitu adi atangila Ditalala ?
- Mmandamuna a mishindu kayi adi mwa kumwenekaku ?
- Dipeshangana majitu didku dyambulwisha ku dyabanyangana dya Ditalala anyi ? Dimanya cishiki dya mikenji ya Ditalala ne ya ditabija dya ngenzeli mifunda.
- Mmunyi mudi bantu (balume ne bakaji) baneemeka ngenzeli ne mikenji ya Ditalala ?
- Mmushindu kayi udi muntu ne muntu (mulume ne mukaji) ne cisumbu cijima badi bambulwisha ku dyenza dilongolola dya Ditalala ne balonda mikenji y aya dikuba ne Ditalala ?
- Tudiku mwa kumanya bishi ne mikenji ya Ditalala kayena mikumbaja, kadi piikalayi mikumbajibwa, mbwa cinganyi ?
- Bambulwishi balume ne bakaji badiku balonda mikenji ya Ditalala ku bwowa bwa didiwula anyi bwalu badi bajadika se dilonda dya mikenji ya Ditalala didi dikepesha bidi bifuma ku njiwu ? (cilejelu mwendeshi udi mwa kuvwala mukaba w dyepuka njiwu ku bwowa bwa cibawu anyi bwalu udi ne dijadika dya se divwala mukaba didi dikepesha bipeta bya njiwu).
- Malu kayi a lutatu atudi bafwana mwa kupeta ku dibandisha nemekelu wa mikenji ?
- Mmandamuna a mishndu kayi adi mwa kumwenekaku ?

DISULAKAJA DYA BINYANI BYA DITALALA

- Mushindu ka yi udi malu a Ditalala mikala masulakaja ne akeba dyandamuna dyakanyine dya ndongolwelu ? Mmalu mine kayi adi menzeka ? Adi malongola bishi ne kanyawu ka mushindu kayi kadiwu ajuula ?
- Patudi tusulakaja malu aa, tutuku tutangila malu adi atangila bwakanangane anyi ?
- Tutu twenzaku ndwapolu ne mushindu kayi ututu tuyenza ?
- Tutuku tusulakaja (mushindu kayi ne mu citupa kayi ? pamwe ne mikanu idi itangla kansungansunga kenzela bantu bakaji ?)
- Mmandamuna kayi adiku (matunku a cijikilu, njila udi mandamuna alonda, majitu) ?

- Mushindu kayi utudi tucinka mandamuna ?
- Dilongesha munda mwa ndongolwelu, didi dishindamena pa malu a Ditalala anyi ? (dilongesha dine dituku nyi ? kudiku njila mimanyibwa bwa nanku anyi ?)
- Mu cikosu, malu a Ditalala mmalongola mushindu kayi ?
- Kudiku ngenzeli kampanda bwa dikongoloja, bwa anketa ne bwa disulakaja malu a Ditalala, ngenzeli udi wambulwisha bwa kulongolola dyandamuna ne ntaku wa ngenyi midimuka ne malongolodi anyi ?
- Nkomenu yidiku mibweja mu mudimu wetu ne macinkidila etu (mwaba udi ukengela) anyi ?
- Padiku bwalu bwa cimpicimpi, kudiku malongolodi a patooka ne a majitu adi majingila mandamuna anyi ?
- Malu a mushindu kayi a cimpicimpi adibi bikumbanyina ?

DICINKA

- Mushindu kayi udi ndongolwelu ucinka bulongolodi bwenda bwa Ditalala ne dya dikuba ne mushindu kayi udi dikuba edi didi dyakaja ?
- Dicinka didi mudimu mumanyibwa anyi ?
- Tudi ne divuluka dya se mudimu wa bwacya bwila ne mandamuna ku malu a Ditalala bidi bikengela dicinka bwa se ebi byambulwisha ku dimanya anyi ?

5. NKOMENU

Protection International udi utekemena se mukanda ewu neufila mandamuna ku majinga a bakwidi baluma ne bakaji ba makokeshi a bantu mu Ditunga dya Kongu wa Bukalenga bwa Cyata. Mukanda mwakajilula wa Mukanda Mupyamupya wa Dikuba mupatula kudi Protection International mu cidimu cya 2009, udi mukanda wa ngenzela ne mushindika bwa kuludika ne kukankamija bakwidi ba makokeshi a bantu mu dyakaja mikenji ya Ditalala ne dikuba. Aba bonso baluma ne bakaji benza mudimu ne mukanda ewu, tudi tubakolesha ku mwoyo bwa batwambila mudibo bamona mu dyenza nawu mudimu. Tudi batekemena ne tudi twambulwisha mu mukanda ewu ku dilengeja dya Ditalala bwa bakwidi baluma ne bakaji ba makokeshi a bantu, ne nangananga dya ngenyi ne mamanya abo a dilongola didikuba dyabo. Apo, tudi bavuluka ne dilengeja dilelela dya bidi bikengela kukwata nabi mudimu didi dilondeshela bya bungi nshintulukilu ya bulongolodi budi munda mwa citupa cya mudimu wabo.

Pa nanku, mudimu ne bukole bwenza pa bolongolodi bwa Ditalala ne dikuba ne byambuliwaha misangu mikwabo bwa kudyundisha mwaba wabo wa mudimu ne kukwata mudimu ne kakuyi dipampakana, kadi bipeta nebikala amu bishadila pa biledi bya nyangakajilu wa makokeshi a bbantu. Bw nanku, bidi bikengela didiswika pamwe dya bena ndongolwelu ne ndongolwelu ya bena ditunga kabayi mu myanda ya cididi bwa kwenzabo malu adi apicila Ditalala ne dikuba.

Dipangadika dya dibenga bujitu.

Bidi byamba ne bifunda mu mukanda emu kabyena bileeja nangananga amu meji a Protection International anyi a bafidi ba mfwalanga nansha.

Ngenyi mifuma ku nseka ne miyuki myenzeje bilondeshela muntu ne muntu, kabidi ne badi bayifila ke badi ne bujitu bwonso bwa bidi byambamu. Nansha bantu badi bafunda mukanda ewu anyi nansha badi baupatula ne baupana kabena mwa kushindika ne ngumu idi mu mukanda emu idi mipwangana ne kayiyi bilema, ne kabena mwa kwambula bujitu ne bibawu bidi bilondeshela dikwata nawu mudimu. Citupa nansha cimwa cya mudimu ewu kcyena mwa kumweka bu ngenzelu udi ukengela kulonda anyi bu dijaadikilu dya munyi ne munyi, ne kacyena ne cya kwenzeka kakuyi bidi bikengedibwa bwa dicinka nabi njiwu ne malu angelakanyi adi atangila dikuba dya bantu bakwidi ba makokeshi a bantu.